

DOROTA MICHALUK*

 <https://orcid.org/0000-0001-8438-9241>

POLITYCZNA DZIAŁALNOŚĆ
MISJI WOJSKOWO-DYPLMATYCZNEJ
BIAŁORUSKIEJ REPUBLIKI LUDOWEJ
W RYDZE W LATACH 1918–1921

Abstract

Political Activity
of the Military and Diplomatic Mission
of the Belarusian People's Republic
in Riga in 1918–1921

So far in the historical studies, the activity of the Military and Diplomatic Mission of the Belarusian People's Republic in Riga has appeared in the context of relations between Belarus and Latvia during the period of the formation of new states in Eastern Europe after the fall of the Russian Empire, the organisation of Belarusian military units in Latvia, and the activity of General Stanisław Bułak-Bałachowicz. The aim of the article is to analyse the political activity of the Mission that covered the territory of Latvia, Estonia and, to a lesser extent, Finland, against the background of the dynamic political and military situation on the southern coast of the Baltic Sea in 1918–1921. The study uses a critical analysis of documents and letters relevant for the history of the Mission. Its findings lead to the conclusion that the most important achievements of the Mission were: obtaining *de jure* recognition of the Belarusian People's Republic by Finland and initiating the creation of the Belarusian armed forces on the basis of General Stanisław Bułak-Bałachowicz's Special Unit, which fought against the Red Army. However, attempts to gain support for Belarusian independence from Great Britain failed.

Keywords: Belarus; Latvia; Belarusian People's Republic; Military and Diplomatic Mission; diplomacy; international relations; interwar period

* Instytut Historii i Archiwistyki, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

 domi@umk.pl

Nadesłany 13.12.2020; Nadesłany po poprawkach 5.04.2021; Zaakceptowany 7.04.2021

OD IDEI AUTONOMII POLITYCZNEJ DO IDEI PAŃSTWA NARODOWEGO

Dnia 25 III 1918 r. proklamowana została niepodległość Białoruskiej Republiki Ludowej (BRL), co wiązało się z zerwaniem więzów z Rosją (niezależnie od jej politycznego ustroju). Rząd BRL dążył do zajęcia terytorium guberni: mohylewskiej, mińskiej, grodzieńskiej, witebskiej, południowej części guberni wileńskiej z Wilnem oraz niektórych powiatów guberni czernihowskiej i smoleńskiej (ze Smoleńskiem)¹. Pod uwagę brano wówczas kryterium etniczne (rozumiane jako obszar o liczbowej przewadze ludności białoruskiej nad innymi nacjami), ale wraz z nabywaniem politycznego doświadczenia koncepcja granicy państwowej ewoluowała. Wiosną 1918 r. przedstawiciele rządu BRL uznali za konieczne objęcie granicami przyszłego państwa całego dorzecza Prypeci, tj. Polesia zachodniego (powiaty: brzeski, prużański, kobryński, piński) i wschodniego (z Rzeczą i Mozyrzem), leżącego na pograniczu białorusko-ukraińskim. W 1918 r. dopracowano m.in. także koncepcję granicy białorusko-łotewskiej, oczekując, że do Białorusi należeć będzie nie tylko Dyneburg (Dźwińsk, Daugavpils) – strategiczna twierdza przy linii kolejowej wiodącej z Petersburga do Wilna i Warszawy oraz ważny ośrodek handlu nad Dźwiną, lecz także część powiatów dźwińskiego (Łatgalia) i iłukszańskiego (Semigalia)².

Od chwili powstania BRL jej kolejne socjalistyczne rządy (Jazepa Waronki, Romana Skirmunta, Iwana Sierady, Antoniego Łuckiewicza, Waława Łastowskiego) zabiegały o uznanie na arenie międzynarodowej. Ideą białoruskiej państwowości starano się zainteresować mocarstwa europejskie (Niemcy, Wielką Brytanię, Francję), ale sojuszników i poparcia szukano także wśród najbliższych sąsiadów i rządów państw nowo tworzących się na obrzeżach dawnego rosyjskiego państwa. Było to zrozumiałe, zważywszy na to, że stojące przed nimi wyzwania były bardzo podobne: doprowadzenie do politycznego bytu, zwalczanie zagrożenia ze strony Rosji, której żaden z konkurujących ze sobą rządów nie godził się na straty terytorialne, i powstanie niezależnych podmiotów politycznych na obszarze dawnej monarchii. Obawiano się także dominacji

¹ III Устаўная Грамата Рады Беларускай Народнай Рэспублікі, [in:] *Архівы Беларускай Народнай Рэспублікі*, т. 1, ч. 1, ред. Сяргей ШУПА, Вільня–Нью Ёрк–Менск–Прага 1998 (dalej cyt. АБНР, т. 1, ч. 1) [III Ustawnaja Hramata Rady Białoruskaj Narodnaj Respubliki, [in:] *Archiwy Białoruskaj Narodnaj Respubliki*, т. 1, cz. 1, ред. Sjarhiej SZUPA, Wil'nja–N'ju Jork–Miensk–Praha 1998], № 130, s. 62–63.

² Na temat ewolucji koncepcji granic Białorusi zob. Dorota MICHALUK, *Od granicy językowej do państwowej – тару народowościowe Бiałorusi z XIX i początku XX wieku*, [in:] *Беларусь і суседзі: Гістарычныя шляхі ўзаемадзейні і ўзаемаўплывы*, ред. Рыгор ЛАЗЬКО, Валентин МІХЕДЗЬКА, Мікалай МЯЗГА, Гомель 2006 [*Belarus' i susiedzi: Historycznaja szlachi uzajemadziejanni i uzajetaupływy*, ред. Ryhor ŁAZ'KO, Walentin MICHEDZ'KA, Mikałaj MJAZNA, Homel' 2006], s. 66–74.

Polski i jej terytorialnych aspiracji na wschodzie. Politycznych przyjaciół białoruscy przywódcy szukali więc w rządach Republiki Litewskiej, Ukrainńskiej Republiki Ludowej (URL), Republiki Łotewskiej, które zabiegały o uznanie na arenie międzynarodowej i w związku z tym musiały stawić czoło podobnym problemom.

Droga do proklamacji niepodległości Łotwy, Estonii i Białorusi początkowo pokonywała takie same etapy, jakie zaliczały i inne narody zamieszkujące ówczesne obrzeża rosyjskiego państwa. W 1917 r., po rewolucji lutowej, starania o uzyskanie autonomii Łotwy zapoczątkowali przedstawiciele inteligencji łotewskiej, licząc na to, że trzy regiony: Kurlandia (Kurzeme), Inflanty (Vidzeme) i Łatgalia (Latgale) uzyskają w Rosyjskiej Demokratycznej Federacji własny łotewski rząd i odrębne prawa samorządowe. Jednak już latem 1917 r. wyłonił się nurt niepodległościowy. Wzmocnił się, gdy okazało się, że rosyjski Rząd Tymczasowy – choć określający siebie demokratycznym – dążąc do utrzymania integralności kraju, ignoruje polityczne aspiracje Łotyszy (podobnie jak przedstawiciele innych narodów w rosyjskim państwie)³. Kolejny rozdział łotewskiej drogi do niepodległości rozpoczął się po zajęciu Rygi przez wojsko niemieckie jesienią 1917 r. Porażki Rosji na froncie spowodowały narastanie obaw, że zamiast demokratycznej odnowy czeka ją rozpad, a wraz z nim dojdzie do podziału ziem łotewskich między Rosję a Niemcy. Potwierdzeniem tych przewidywań był przewrót bolszewicki i rokowania w Brześciu między przedstawicielami rządu Rosji Sowieckiej i Niemiec, co doprowadziło do rozdzielenia ziem łotewskich umową z 3 III 1918 r. (gwarantującą także, że Niemcy nie wesprą żadnych nowych państwowości tworzących się na obszarze dawnej Rosji). Zgodnie z zapisami do Rosji Sowieckiej miała być przyłączona Łatgalia, a do Niemiec – Kurlandia i Ryga (a także wyspa Ozylia, czyli Saremaa zajęta przez nie rok wcześniej). Umową z 27 VIII 1918 r. rząd Rosji Sowieckiej uznał Estonię i Inflanty za strefę wpływów niemieckich⁴.

Sytuacja polityczna na terenie Estonii przedstawiała się nieco inaczej niż na Łotwie. W końcu marca 1917 r., po rewolucji lutowej, estońskim politykom udało się uzyskać zgodę od rosyjskiego Rządu Tymczasowego na utworzenie autonomicznej jednostki, nazwanej Gubernią Estońską, i wyłonić Tymczasowy Rząd Krajowy⁵. Po przewrocie bolszewickim władzę w Rewlu (Tallin) przejął Komitet Wojskowo-Rewolucyjny, który rozciągnął ją także na Gubernię Estońską. Doświadczenia zdobyte w czasie obecności bolszewików oraz szczegóły rokowań w Brześciu między przedstawicielami Rosji Sowieckiej i Niemiec

³ *История Латвии XX век*, red. Дайна БЛЕЙЕРЕ [et al.], Рига 2005 (dalej cyt. *История Латвии XX век*) [*Istoriya Latvii XX vek*, red. Daina BLEIERE [et al.], Riga 2005], s. 110.

⁴ *Ibid.*, s. 115.

⁵ Jan LEWANDOWSKI, *Estonia*, Warszawa 2001, s. 55–57.

wznieciły obawy estońskiego obozu niepodległościowego co do politycznej przyszłości Estonii. Już więc 19 II 1918 r. (dzień po rozpoczęciu ofensywy niemieckiej i austro-węgierskiej na Rosję Sowiecką) na terenie kontynentalnej części Estonii powołany został Estoński Komitet Ocalenia, a 24 II 1918 r. ogłoszona została niepodległość Estonii (oficjalnie nastąpiło to w Rewlu⁶).

Po wycofaniu się Niemców z Europy Wschodniej ziemie łotewskie i estońskie stały się obszarem wielopłaszczyznowego konfliktu. Siły antybolszewickie ścierały się z oddziałami „czerwonych”, które starały się obronić rząd Włodzimierza Lenina i jego wizję Rosji oraz rozszerzyć obszar rewolucji. Ich przeciwnikami były wojska estońskie i łotewskie toczące walkę o niepodległość Łotwy i Estonii oraz „biała” rosyjska Armia Północno-Zachodnia gen. Mikołaja Judenicza. Chociaż nowo powstałe rządy Łotwy i Estonii nie miały pewności, czy rosyjski rząd niebolszewicki ostatecznie uzna ich niezależność, to przyłączyły się do koalicji przeciwko Rosji Sowieckiej.

Całości obrazu dopełniała sytuacja w Finlandii, która ogłosiła niepodległość 6 XII 1917 r. Decyzja ta spowodowała wzmożoną aktywność Rosji Sowieckiej i Niemiec wspierających przeciwstawne fińskie ugrupowania polityczne, co doprowadziło do zaostrzenia wojny domowej.

Po przewrocie bolszewickim w listopadzie 1917 r. uwagę na Europę Wschodnią zwróciły Francja i Wielka Brytania. Obawiały się one skutków niestabilności Rosji i ewentualnego zbliżenia bolszewików z Niemcami, dlatego wsparły militarnie i finansowo siły antybolszewickie. Usiływały także nie dopuścić do objęcia południowo-wschodniej części wybrzeża Morza Bałtyckiego ponownymi wpływami Berlina. Rządy brytyjski i francuski dzielił jednak odmienny stosunek do aspiracji politycznych małych narodów w tej części Europy. Francja, wierząc, że pokonanie bolszewików jest możliwe siłami koalicji antybolszewickiej, opowiadała się za integralnością wszystkich dawnych ziem państwa rosyjskiego. Demokratyczna Rosja miała być przeciw wagą dla Niemiec, dlatego też nie było intencją Paryża osłabianie jej tworzeniem nowych państw na jej dawnych rubieżach⁷. Konsekwencją tego założenia było stanowisko, że ziemie białoruskie i ukraińskie powinny ponownie znaleźć się w granicach Rosji. Oznaczało to niechętny stosunek wobec jakichkolwiek państwotwórczych inicjatyw na tych terenach, w tym opór względem terytorialnych żądań Polski na wschodzie.

⁶ Ibid., s. 63, 65.

⁷ Юрась ЮРКЕВИЧ, *Стварэнне і дзейнасць Асобнага атрада БНР у Балтыі*, [in:] *Балахоўцы. Сведчанні. Дакументы. Даследаванні*, Смаленск 2014 [Juras JURKIEWICZ, *Stwarennie i dziejnasc' Asobnaha atrada u Baltii*, [in:] *Balachoucy. Swiedczanni. Dakumenty. Dasliedawanni*, Smaliensk 2014], s. 68.

Inne cele stawiała sobie Wielka Brytania. Starła się wykorzystać osłabienie Rosji w celu zbudowania własnej sfery wpływów politycznych i gospodarczych na południowo-wschodnim wybrzeżu Bałtyku, popierała więc działania niepodległościowe Łotyszy i Estończyków. W końcu października 1918 r. rząd brytyjski wyraził gotowość do tymczasowego uznania Łotewskiej Tymczasowej Rady Narodowej za prawomocny rząd Łotwy. W staraniach o niepodległość dużą rolę odegrał Blok Demokratyczny powstały we wrześniu 1917 r. w Rydze, złożony z socjaldemokratów, przedstawiciele Łotewskiego Związku Chłopskiego i innych partii. W listopadzie – z jego inicjatywy – funkcję narodowej reprezentacji przejęła Rada Ludowa Łotwy, która opierała się na znacznie bardziej zróżnicowanej platformie społecznej. Na czele pierwszego łotewskiego rządu stanął Kārlis Ulmanis – założyciel Łotewskiego Związku Chłopskiego, natomiast ministrem spraw zagranicznych został Zigfrids Meierovics, który wcześniej doprowadził do uzyskania poparcia łotewskich ambicji państwowych przez rząd Wielkiej Brytanii⁸. W dniu 18 XI 1918 r. proklamowano niepodległość Łotwy, która dążyła do objęcia swym terytorium Kurlandii, Inflant i Łatgalii. Ta ostatnia kraina, zwana także od drugiej połowy XVII w. Inflantami Polskimi, zamieszkała była nie tylko przez Łotyszy, Żydów, Polaków, Rosjan staroobrzędowców, lecz także – na południu – przez Białorusinów (przeważnie wyznania rzymskokatolickiego), co powodowało, że do części tego obszaru roszczenia wysuwała także Białoruska Republika Ludowa.

Od końca 1918 r., przez kilka miesięcy, wzmożone zainteresowanie polityczne południowym wybrzeżem Bałtyku wykazywała Wielka Brytania. Było to spowodowane chęcią powstrzymania militarnych i ideologicznych wpływów Rosji Sowieckiej i niedopuszczenia do współpracy niemiecko-rosyjskiego, w mniejszym zaś stopniu planami ekonomicznymi⁹. Oprócz sił Royal Navy, skierowanych do portów łotewskich i estońskich, oraz przedstawiciela Foreign Office w osobie Herberta A. Granta Watsona, 11 III 1919 r. do Lipawy (Liepāja) przybyła Brytyjska Misja Polityczna, którą kierował Stephen Tallents (działalność rozpoczęła w czerwcu)¹⁰. Jej zadaniem było wspieranie sił proaliantkich skupionych wokół rządu K. Ulmanisa. Została także założona Brytyjska Misja Wojskowa w Prowincjach Bałtyckich, na czele której stanął mjr Austin Keenan, a potem gen. Alfred Burt¹¹. Chociaż Estonia i Łotwy zabiegały o akceptację przez państwa ententy, to Wielka Brytania nie spieszyła się

⁸ *История Латвии XX век*, s. 111, 118–119.

⁹ *Latvijas Neatkarības karš 1918.–1919. gadā: Lielbritānijas kara flotes ziņojumi, sastādīti ģi Ēriks JĒKABSONS, Klāvs ZARIŅŠ*, Rīga 2019 (dalej cyt. *Latvijas Neatkarības karš 1918.–1919. gadā*), s. 6–8.

¹⁰ *Ibid.*, s. 16, 24.

¹¹ Tomasz PALUSZYŃSKI, *Walka o niepodległość Łotwy 1914–1921*, Warszawa 1999, s. 179.

z uznaniem ich państwowości. Nie chciała zrażać do siebie przedstawicieli rosyjskiego Rządu Tymczasowego i wojskowych przywódców „białych”, od których – jak się wówczas wydawało – w dużej mierze zależało powodzenie sił antybolszewickich na Froncie Północnym¹².

W tym czasie sytuacja polityczna BRL układała się zupełnie inaczej niż krajów bałtyckich. Chociaż jej rządy (Jazepa Waronki i Romana Skirmunta) w 1918 r. zabiegały o uzyskanie poparcia ze strony Niemiec, to ich przedstawiciele zasłaniali się koniecznością dotrzymania umowy brzeskiej z 3 III 1918 r. Powodowało to, że okupacyjny zarząd niemiecki widział w Radzie Republiki i Sekretariacie Ludowym BRL tylko narodowe przedstawicielstwo, a nie siłę polityczną. Żadnych kroków w kierunku uznania rządu BRL bez zgody Niemiec nie mógł podjąć ani rząd URL, ani hetman Pawło Skoropadski, od kwietnia 1918 r. stojący na czele Państwa Ukraińskiego. I chociaż w Kijowie wiosną i jesienią 1918 r. przedstawiciele obu ukraińskich rządów przyjęły dwie delegacje Misji Dyplomatycznej BRL (a nawet doszło do wzajemnej wymiany posłów), nie miało to charakteru oficjalnego, funkcjonowało raczej na zasadzie określonej później jako uznanie dorozumiane¹³. Przegrana Niemiec i ogłoszenie rozejmu jesienią 1918 r. oznaczały wycofanie się wojska niemieckiego m.in. z ziem białoruskich, które od wschodu zajmowane były przez oddziały bolszewickie, od zachodu zaś przez Wojsko Polskie (WP). Zarówno Rosja Sowiecka, jak i Polska miały swoje plany wobec tych terenów. Rosyjski rząd bolszewicki nie uznawał istnienia rządu BRL i na ogół nie liczył się z państwowymi planami Białorusinów. Nie mogąc jednak w pełni lekceważyć jego wpływu na społeczeństwo, 1 I 1919 r. powołał i uznał w pełni zależny od siebie rząd Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Sowieckiej (BSRS). Natomiast poglądy polskich polityków względem kwestii białoruskiej nie były jednolite. Obóz Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego początkowo łudził się możliwością stworzenia pod hegemonią Polski federacji sojusznicznych państw, tj. Litwy, Ukrainy i Białorusi (ograniczonej głównie do jej wschodnich obszarów). Natomiast środowisko Narodowej Demokracji nie tylko nie widziało politycznej siły w białoruskim ruchu narodowym, ale nawet odmawiało prawa do samodzielnego istnienia narodu białoruskiego.

¹² Ю. ЮРКЕВИЧ, op.cit., s. 68.

¹³ Tego typu działania nie miały jeszcze wówczas nazwy, ale procesy państwowotwórcze w Europie po pierwszej wojnie światowej sprawiły, że pojawiły się nowe praktyki, które wymagały uporządkowania. Uczyniono to w 1933 r. na konferencji w Montevideo konwencją o prawach i obowiązkach państw. Zdefiniowano wówczas „uznanie dorozumiane”, które następuje wówczas, gdy doszło do nawiązania stosunków dyplomatycznych lub zawarcia umowy bilateralnej między rządami, ale nie ogłoszono aktu oficjalnego uznania. Szerzej zob. Elżbieta DYNIA, *Uznanie rządu w prawie międzynarodowym*, Lublin 1997, s. 65.

W tym czasie białoruscy przywódcy obawiali się, że część ziem białoruskich zostanie zajęta przez Polskę, Rosję lub Litwę (której Niemcy w końcu 1918 r. oddali pod administrację m.in. część guberni grodzieńskiej). W tej sytuacji członkowie rządu BRL zmuszeni byli szukać sojuszników na zachodzie. Po uzyskaniu środków finansowych od ukraińskiego rządu na konferencję pokojową do Paryża mógł wreszcie wyjechać A. Łuckiewicz, premier i jednocześnie minister spraw zagranicznych BRL (a przed pierwszą wojną światową autorytet białoruskiego ruchu społeczno-politycznego). Był on wielkim zwolennikiem ścisłej współpracy między Łotwą, Białorusią, Litwą a Ukrainą, przez długi czas forsował koncepcję utworzenia dualistycznego państwa białorusko-litewskiego. Zanim opuścił Grodno, w dniach 15–21 III 1919 r. zebrał tam (bo Mińsk był już zajęty przez bolszewików) na naradzie część ministrów swojego rządu. Na tym spotkaniu A. Łuckiewicz wytyczył główne kierunki działań dyplomatycznych. Za najważniejsze uznał: założenie Misji Dyplomatycznej BRL w Berlinie (została ona zarejestrowana przez Niemców 4 V 1919 r.), rozwijanie działalności Misji Dyplomatycznej BRL w Rydze, wysłanie kolejnej delegacji do rządu ukraińskiego (na jej czele stanął Aleksander Ćwikiewicz)¹⁴. Oczywiście zwracano także na Łotwę, bo w tym czasie tylko rząd tego państwa prezentował wyraźnie życzliwe stanowisko wobec dążeń niepodległościowych Białorusinów¹⁵.

NAWIĄZANIE STOSUNKÓW BIAŁORUSKO-ŁOTEWSKICH

Uwadze premiera A. Łuckiewicza i członków Sekretariatu Ludowego BRL nie uszło zbliżenie Wielkiej Brytanii i Łotwy, tym bardziej że rząd K. Ulmanisa deklarował przychylne nastawienie do potencjalnego białoruskiego sojusznika, co było podyktowane trudną sytuacją polityczno-wojskową. W kwietniu 1919 r. Andrievs Niedra, luterański duchowny, wsparty przez Niemców bałtyckich (i dyskretnie przez głównodowodzącego wojskami niemieckimi w rejonie Bałtyku Gustava Rüdigerera von der Goltza), sformował proniemiecki rząd, konkurencyjny wobec rządu K. Ulmanisa¹⁶. Trudno ocenić, jak białoruscy politycy rozumieli i oceniali sytuację na Łotwie. Protokół z posiedzenia rady ministrów BRL z 21 V 1919 r. zawiera lakoniczną wzmiankę o konieczności

¹⁴ D. MICHALUK, *Białoruska Republika Ludowa*, s. 408.

¹⁵ Мэмарандум Дэлегацыі Латвійскай Рэспублікі Мірнай Канфэрэнцыі ў Парыжы ([?].04.1919) [Memorandum Deliegacyi Łatwijskaj Respubliki Mirnaj Kanferencyi u Paryżu ([?].04.1919)], [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 1195, s. 338; Дорота МИХАЛЮК, *Латвия-союзник Белорусской Народной Республики (1918–1920)* [Dorota MIHALJUK, *Latwija-sojuznik Bieloruskoj Narodnoj Riespubliki (1918–1920)*], *Vesture: Avoti un Cilvēki*, [vol.] 15: 2012, s. 253–260.

¹⁶ Ēriks JĒKABSONS, *Military Processes Which Led to Latvia's Statehood (1918–1920)*, [in:] *Latvia and Latvians: Collection of Scholarly Articles*, vol. 2, ed. Jānis STRADIŅŠ [et al.], Rīga 2018, s. 455; *Latvijas Neatkarības karš 1918.–1919. gadā*, s. 18–19.

wysłania przedstawicieli dyplomatycznych do kilku krajów, w tym na Łotwę¹⁷. Kierunek ten podjął Kuźma Tereszczanka, minister spraw wewnętrznych BRL w rządzie A. Łuckiewicza. Już w końcu lipca 1919 r. przybył do Rygi i złożył premierowi K. Ulmanisowi propozycję otwarcia konsulatu BRL. Udzielił wywiadu na temat BRL łotewskiej gazecie „Latvijas Sargs” (20 VIII 1919), w którym określił polityczną pozycję białoruskiego rządu i zadeklarował chęć walki z Rosją Sowiecką u boku Łotwy¹⁸. Poparcia dla sprawy białoruskiej K. Tereszczanka szukał także w Estonii, która stała się kolejnym etapem jego podróży¹⁹.

Nawiązanie stosunków łotewsko-białoruskich nastąpiło w szczególnej sytuacji dla Łotwy. Rząd K. Ulmanisa uzyskał wsparcie ze strony wojska łotewskiego, co w dużej mierze zdecydowało o tym, że w czerwcu 1919 r. przedstawicielom sił sprzymierzonych (m.in. H. A. Grantowi Watsonowi, S. Tallentsowi) udało się odsunąć rząd A. Niedry²⁰. Część bałtyckich Niemców, zagrożonych nieprzyznaniem łotewskiego obywatelstwa i koniecznością opuszczenia Kurlandii, w sierpniu i we wrześniu wstąpiła do oddziałów Zachodniorosyjskiej Armii Ochotniczej dowodzonej przez Pawła Bermondta-Awałowa²¹. Alianci nie byli wrogo nastawieni do tej formacji, gdyż deklarowała ona walkę z bolszewikami na terenie Rosji. Inaczej kwestia ta wyglądała z punktu widzenia rządu łotewskiego. Kiedy w połowie sierpnia 1919 r. gen. P. Bermondta-Awałowa oznajmił, że jego wojsko rusza w kierunku Dyneburg–Wielkie Łuki, żeby przerwać połączenia między Moskwą a Piotrogradem, zaczęto się obawiać, że zajmie ono wszystkie ziemie łotewskie²². Oceniano, że sojusz walczących z bolszewikami Rosjan z bałtyckimi Niemcami (którym obiecano rosyjskie obywatelstwo z nadziałem ziemi) zagrozi niepodległości Łotwy. Przypuszczenie to było słuszne, zważywszy na to, że na początku października wojsko P. Bermondta-Awałowa ruszyło na Rygę. Wojsko łotewskie zatrzymało je na lewym brzegu Dźwiny, a ostatecznie pokonało w grudniu 1919 r., zmuszając do przekroczenia granicy z Niemcami²³. Zagrożenie ze strony bolszewików, niepewność ze strony walczących z nimi „białych” Rosjan, Niemców bałtyckich i awanturników w typie P. Bermondta-Awałowa zmuszały rząd łotewski do poszukiwania sojuszników i nawiązywania współpracy z tymi rządami, które wykazywały

¹⁷ Пратакол паседжанья Рады Народных Міністраў БНР за 21.05.1919 [Pratakoł pasiedzan'nja Rady Narodnych Ministrau BNR za 21.05.1919], [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 1210, s. 348.

¹⁸ Ēriks JĒKABSONS, *Stosunki między Łotwą i Białoruską Republiką Ludową w latach 1919–1921*, Białoruskie Zeszyty Historyczne, t. 7: 1997, s. 49–50.

¹⁹ Ibid., s. 50.

²⁰ *Latvijas Neatkarības karš 1918.–1919. gadā*, s. 26, 28.

²¹ *История Латвии XX век*, s. 128.

²² Ibid., s. 129.

²³ Ibid.

wobec niego życzliwość. Takim zdawał się rząd BRL, który deklarował udzielenie politycznego i militarnego wsparcia rządowi łotewskiemu w zamian za pomoc w organizowaniu białoruskich formacji na terenie Łotwy²⁴.

POWSTANIE MISJI WOJSKOWO-DYPLOMATYCZNEJ BRL

W końcu września 1919 r., zatem zaledwie kilka tygodni po nawiązaniu kontaktów rządu BRL z rządem Łotwy, w Rydze uroczyście otwarto konsulat białoruski kierowany przez Borysa Szymkowicza, porucznika artylerii w byłym wojsku rosyjskim²⁵. Placówka mieściła się najpierw przy ul. Małej Zamkowej 3, a następnie przy Totlebena 7 m 3²⁶. Zaczęto organizowanie Misji Wojskowo-Dyplomatycznej BRL, która miała działać na Łotwie, Estonii i w Finlandii. Przeznaczono dla niej lokal w budynku przy ul. Mikołajewskiej 20 m 1. W sierpniu na jej kierownika wyznaczony został energiczny Konstanty Jezawitaw (1863–1946), członek władz Centralnej Białoruskiej Rady Wojskowej (CBRW) powstałej w 1917 r. i minister spraw wewnętrznych w rządzie Jazepa Waronki²⁷. Jezawitaw urodził się w Dyneburgu w rodzinie wojskowej. Przed wojną pracował jako nauczyciel w tamtejszej szkole, a także w placówce szkolnej w Lucynie (Ludze). Doświadczenie wojskowe zdobywał dopiero w czasie pierwszej wojny światowej, m.in. w Pawłowskiej Szkole Wojskowej, którą ukończył ze stopniem oficerskim. Od czasu rewolucji lutowej konsekwentnie zabiegał o powstanie białoruskiego wojska, najpierw jako członek władz CBRW i Białoruskiej Socjalistycznej Gromady, a następnie jako delegat Zjazdu Białorusinów Wojskowych Frontu Północnego i jako uczestnik Wszechbiałoruskiego Zjazdu w Mińsku²⁸. W lutym 1918 r., gdy po zerwaniu rozmów w Brześciu na wschód ruszyła niemiecka ofensywa i oddziały bolszewickie zaczęły odstępować, K. Jezawitaw z ramienia CBRW został białoruskim komendantem Mińska, obsadzając białoruskimi oddziałami dużą część miasta. Wojnę zakończył w stopniu podporucznika, ale później jako polityk BRL i kierownik Misji

²⁴ Oleg ŁATYSZONK, *Białoruskie formacje wojskowe 1917–1923*, Białystok 1996, s. 49.

²⁵ *Працэкол паседжаньня Рады Народных Міністраў БНР за 20.08.1919* [*Pratakoł pasiedzan'ńja Rady Narodnych Ministrau BNR za 20.08.1919*], [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 1311, s. 404; *Працэкол нарады сябраў Ураду БНР і прадстаўнікоў загранічных місіяў у Коўне 9.07.1919* [*Pratakoł narady sjabrau Uradu BNR i pradstaunikoŭ zagranicznych misijau u Kounie 9.07.1919*], [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 1272, s. 379–380.

²⁶ Adresy placówek dyplomatycznych BRL na Łotwie zob. *Беларускае Прэдстаўніцтва ў Латвіі, На чужыне* [*Belaruskaje Predstaunictwa u Latwii, Na czużynie*], 1920, № 1, s. 4, <http://digital.nlb.by/files/original/c79238e2b42b8b2ee81fd13027a7efe9.pdf> [dostęp z 20 IX 2020 r.].

²⁷ D. МІХАЛУК, *Białoruska Republika Ludowa*, s. 281–282.

²⁸ *Аўтабіяграфія Канстантына Барысавіча Езавітава*, падрыхт. Якаў Паўлаў, Уладзімір Міхнюк, Полацк [*Autabijahrafija Kanstantyna Barysawicza Jezawitawa*, падрыхт. Jakau PAUŁAU, Uładzimir MIHNJUK, Połacak], 1992, № 5 (15), s. 16–23.

Wojskowo-Dyplomatycznej w Rydze występował w randze pułkownika²⁹. W imieniu BRL zamierzał prowadzić rozmowy na temat przebiegu granicy łotewsko-białoruskiej, licząc na to, że jego rodzinna Łatgalia znajdzie się w obrębie Białorusi.

Po przyjeździe do Rygi K. Jezawitaw bez kłopotów, już 3 X 1919 r. uzyskał akredytację dla Białoruskiej Misji BRL przy rządzie łotewskim³⁰. Ta przychylność rządu łotewskiego wobec rządu BRL podyktowana była rachubą polityczną i kwestiami własnego bezpieczeństwa. Juraś Jurkiewicz, przytaczając słowa „Memorandum dowódców wojskowych republik bałtyckich dotyczącego podpisania umowy z Rosją Sowiecką”, zwraca uwagę, że na naradzie przeprowadzonej 15 IX 1919 r. w Jurjewie (Dorpat, Tartu) przedstawiciele wojskowi Łotwy, Estonii i Litwy zgodzili się, że: „[...] wojsk polskich nie można dopuścić do neutralnej strefy guberni mińskiej, mohylewskiej, witebskiej i południowej części guberni pskowskiej, ale ten obszar przekazać należy dla narodu białoruskiego w celu stworzenia własnej republiki”³¹. Liczyli, że w ten sposób powstanie bufor chroniący państwa bałtyckie przed Rosją Sowiecką³².

Jezawitaw starał się wykorzystać zasoby ludzkie, których w Rydze i jej okolicach nie brakowało, bo osiadło tutaj wielu uciekinierów wojennych z Białorusi. Jego inicjatywą było zorganizowanie Białoruskiej Kolonii na Łotwie i postawienie na jej czele Narodowego Komitetu Białoruskiego (z przewodniczącym Jakubem Danilukiem), przekształconego wkrótce w Radę Białoruskiej Kolonii na Łotwie. Organizacje te skupiały według danych podawanych przez K. Jezawitawę pół tysiąca uciekinierów wojennych z ziem białoruskich³³.

W styczniu 1920 r. w tym środowisku stworzono komisję dla finansowania BRL. Zasługą K. Jezawitawą było utworzenie Narodowego Komitetu Białoruskiego również w Rewlu, gdzie przebywał od 15 do 25 X 1918 r. Głównym celem jego podróży było nawiązanie stosunków z rządem Estonii w imieniu BRL. Dwukrotnie spotkał się z ministrem spraw zagranicznych Estonii, prof. Antasem Piipem, czego efektem była obietnica uznania BRL, a także zgoda na

²⁹ *Прадакол паседжанья Рады Народных Міністраў БНР за 29.08.1919* [*Pratakol pasedžan'nja Rady Narodnych Ministrau BNR za 29.08.1919*], [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 1328, s. 414–415.

³⁰ *Беларуская Калёня ў Латвіі*, На чужыне [*Belaruskaja Kaljonja u Łatwii*, Na czużynie], 1920, № 1 (dalej cyt. *Беларуская Калёня ў Латвіі*), s. 3.

³¹ „[...] польскія войскі нельга дапусцаць у нейтральную зону Менскай, Магілёўскай, Віцебскай губерняў і ў палўднёвую частку Пскоўскай губерні, але гэтыя тэрыторыі неабходна перадаць беларускому народу для стварэння сваёй рэспублікі”; Ю. ЮРКЕВІЧ, op.cit., s. 83. Wszystkie tłumaczenia zostały przygotowane przez autorkę artykułu.

³² Ibid.

³³ *Беларуская Калёня ў Латвіі*, s. 3.

otwarcie w stolicy białoruskiego konsulatu. Piip potwierdził, że widziałby miejsce dla Białorusi i Ukrainy w Związku Państw Bałtyckich (*entente cordiale*)³⁴.

W Rewlu K. Jezawitaw nawiązał także kontakty z przedstawicielami Rządu Północno-Zachodniego, który powstał w sierpniu 1919 r. na żądanie Wielkiej Brytanii w celu załagodzenia konfliktu między „białymi” Rosjanami a Estończykami – sojusznikami w koalicji antybolszewickiej na Froncie Północno-Zachodnim³⁵. W przeddzień ofensywy na Piotrogród rząd Estonii odmówił współpracy wojskowej, o ile państwa ententy nie doprowadzą do uznania niezależności Estonii przez rząd „białej” Rosji³⁶. Nie godził się na to stojący na czele antybolszewickiego rządu rosyjskiego Aleksander Kołczak, który przewidywał stworzenie dla Bałtów tylko autonomii w państwie rosyjskim (o czym zaświadczył w telegramie do przywódców państw ententy³⁷). W tej sytuacji gen. Hubert Gough, kierownik Brytyjskiej Misji Wojskowej w Prowincjach Bałtyckich (od maja 1919 r.), nakazał natychmiastowe utworzenie rządu rosyjskiego niezależnego od admirała A. Kołczaka i wydanie oświadczenia uznającego niepodległość Estonii³⁸. Na czele nowego rosyjskiego rządu gen. H. Gough chciał postawić gen. Mikołaja Judenicza, którego A. Kołczak w czerwcu 1919 r. mianował naczelnym głównodowodzącym Frontu Północno-Zachodniego, podporządkowując mu wszystkie „białe” formacje na tym terenie³⁹. W tej niewygodnej dla siebie sytuacji gen. M. Judeniczowi udało się postawić na stanowisku premiera przedsiębiorcę Stiepana Liazonowa i to on podpisał się pod uznaniem niezależności Estonii i Łotwy⁴⁰. W sierpniu 1919 r. zawarł sojusz wojskowy z rządem estońskim.

Spotkanie K. Jezawitawa i S. Liazonowa przyniosło jednak rozczarowanie temu pierwszemu, bo chociaż premier Rządu Północno-Zachodniego zainteresował się sprawami białoruskimi, to jednak uchylał się od odpowiedzi, czy

³⁴ *Ранарт шэфа Вайскова-Дыпламатычнай Місіі БНР К. Езавітава А. Луцкевічу за 06.11.1919* [Rapart szefa Wojskowo-Dyplomatycznej Misji BNR K. Jezawitawa A. Łuckiewiczza za 06.11.1919], [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 1448 (dalej cyt. *Ранарт шэфа Вайскова-Дыпламатычнай Місіі БНР К. Езавітава А. Луцкевічу [06.11.1919]*), s. 476–477.

³⁵ Maria NOWAK-KIEŁBIKOWA, *Polityka Wielkiej Brytanii wobec Europy Środkowo-Wschodniej w latach 1918–1921*, Studia z Dziejów ZSRR i Europy Środkowej, t. 6: 1970, s. 95–97; T. PAŁUSZYŃSKI, *Walka o niepodległość Łotwy*, s. 237.

³⁶ Ю. ЮРКЕВИЧ, op.cit., s. 68.

³⁷ Ibid.

³⁸ Rolę A. Kołczaka deprecjonowano, nazywając jego rząd mianem „Rządu Syberyjskiego”. Admirał inaczej widział swoje miejsce w polityce i w listopadzie 1919 r. ogłosił się Najwyższym Zarządcą Państwa Rosyjskiego.

³⁹ Ю. ЮРКЕВИЧ, op.cit., s. 67.

⁴⁰ Ibid., s. 72.

poprzez niezależność BRL⁴¹. Jego postawa wynikała z tego, że wszystkie swoje działania jego rząd podejmował zgodnie z potrzebami Wielkiej Brytanii. Ta zaś zainteresowana była głównie współpracą z państwami bałtyckimi, a Białorusi (leżącej zresztą poza strefą wpływów Londynu) nie zaliczała do tego obszaru. Liazonow nie palił się więc do popierania rządu BRL, traktując aspiracje białoruskich polityków w taki sam lekceważący sposób, jak robiły to pozostałe rosyjskie rządy.

Z Rewla K. Jezawitaw udał się do Helsingforsu (Helsinki), gdzie na ręce Rudolfa Holstiego, ministra spraw zagranicznych Finlandii, przekazał obszerny memoriał charakteryzujący kwestię białoruską w kontekście historycznym⁴². Udało mu się także doprowadzić do spotkania z sekretarzem Francuskiej Misji Generalnej w Helsingforsie⁴³.

Wizyty złożone przedstawicielom rządów Łotwy, Estonii i Finlandii zaowocowały szybkim zorganizowaniem oddziałów rejestracyjno-paszportowych w Rydze, Helsingforsie, Tammerforsie, Tampere, Rewlu i Lipawie⁴⁴. W ciągu kilku miesięcy zarejestrowało się aż kilka tysięcy osób starających się o poświadczenie białoruskiego obywatelstwa. Osoby te można podzielić na trzy grupy. Pierwszą tworzyli uchodźcy wojenni z ziem białoruskich, którzy chcieli powrócić w swoje rodzinne strony. Problem ten stał się szczególnie aktualny po rozbiciu armii gen. M. Judenicza, gdy rosyjskie organizacje pomocowe nie były już w stanie wspierać uchodźców wojennych. Z myślą o tułaczach z Białorusi K. Jezawitaw założył w Rydze Komitet ds. Uchodźców podległy Misji Wojskowo-Dyplomatycznej BRL, który miał pomóc „bieżeńcom” powrócić na ziemię ojczyste. Drugą rejestrowaną grupę stanowili Białorusini z Łatgalii, liczący na opiekę państwa białoruskiego lub wyrażający emocjonalny z nim związek (z tej kategorii mogli się rekrutować potencjalni ochotnicy do białoruskiego wojska). Trzecią kategorią były osoby (w tym sporo ludności żydowskiej z Łatgalii), które liczyły na to, że posiadanie obywatelstwa BRL uchroni je przed wysłaniem na front w składzie łotewskich i estońskich jednostek wojskowych⁴⁵.

⁴¹ *Рэпартаг шэфэ Вайскова-Дыпламатычнай Місіі БНР К. Езавітава А. Луцкевічу [06.11.1919]*, s. 476–477.

⁴² *Ibid.*, s. 477.

⁴³ *Ibid.*, s. 478.

⁴⁴ *Рэпартаг шэфэ Вайскова-Дыпламатычнай Місіі БНР К. Езавітава Кляўдыюшу Душэскаму за 26.12.1919 [Rapart szefa Wajskowa-Dyplomatycznej Misji BNR K. Jezawitawa Kljaudyjuszu Duszeskamu za 26.12.1919]*, [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 1606 (dalej cyt. *Рэпартаг шэфэ Вайскова-Дыпламатычнай Місіі БНР К. Езавітава Кляўдыюшу Душэскаму [26.12.1919]*), s. 559–561; Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь, Мінск [Nacyjnalny archiwu Respubliki Bielarus, Minsk] (dalej cyt. NARB), fond 325, opis' 1, sprawka 101, list 225.

⁴⁵ NARB, fond 325, opis' 1, sprawka 58, list 174; *Пастанова аб прызыве грамадзянаў Беларускай Народнай Рэспублікі ў войска Рэспублікі Латвіі, прынятая ў Варшаве 5.11.1919*

Niezależnie od intencji zarejestrowanych osób pracownicy Misji Wojskowo-Dyplomatycznej rozpoczęli wśród nich działalność edukacyjną na rzecz upowszechnienia języka białoruskiego oraz nauczania historii i literatury białoruskiej⁴⁶. Prowadzono wśród nich także propagandę na rzecz mobilizacji do białoruskich sił zbrojnych. Szeroka rejestracja zgłaszających się do otrzymania obywatelstwa BRL wywołała sprzeciw państwowych władz łotewskich, które traciły w ten sposób zasoby osobowe przydatne na froncie. Dlatego też w kwietniu 1920 r. minister spraw wewnętrznych nie zgodził się na otwarcie punktów rejestracyjno-paszportowych w Dyneburgu i Mitawie (Jelgava) do czasu, gdy nie zostanie zakończona rejestracja mieszkańców Łotwy przez łotewskie instytucje państwowe⁴⁷.

Dużo uwagi K. Jezawitaw przykładał do promocji kwestii białoruskiej na zewnątrz. Jednym z pierwszych jego kroków było założenie przy Misji Wojskowo-Dyplomatycznej w Rydze Białoruskiego Oddziału Prasowego, która opracowywała notatki o pracy rządu BRL i działalności jego przedstawicieli na Łotwie i w Estonii. Korespondencję, ogłoszenia i artykuły na ten temat rozsyłano do prasy łotewskiej i estońskiej, a także do dzienników rosyjskich wychodzących w Rewlu i w Rydze. Pracownicy zbierali także wiadomości prasowe o bieżącej sytuacji politycznej. Jej kierownik nie stronił od wywiadów, często organizował spotkania i promował ideę niepodległości Białorusi wśród uchodźców wojennych z ziem białoruskich, w kręgach inteligencji łotewskiej i estońskiej, a także żydowskiej i rosyjskiej mieszkającej na Łotwie i w Estonii. Nie przepuścił żadnego wydarzenia, aby przypomnieć o politycznych aspiracjach białoruskiego obozu niepodległościowego. Jego działalność przynosiła zamierzone skutki. W sprawozdaniu z kwartalnej działalności Misji Wojskowo-Dyplomatycznej napisanym pod koniec 1919 r. chwalił się swoimi osiągnięciami, m.in. tym, że dzięki niemu 17 XII 1919 r. (w dniu drugiej rocznicy rozpadzenia przez bolszewików Zjazdu Wszechbiałoruskiego w Mińsku, co zainicjowało proces powstawania rządu BRL i proklamację niepodległości) wszystkie łotewskie i rosyjskie gazety zamieściły informacje na temat BRL⁴⁸. Uważał,

[*Pastanowa ab pryzywie hramadzjanau Bielaruskaj Narodnaj Respubliki u wojska Respubliki Łatwii, prynjataja u Warszawie 5.11.1919*], [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 1436, s. 471–472.

⁴⁶ *Рапарт шэфы Вайскова-Дыпламатычнай Місіі БНР К. Езавітава Кляўдыюшу Душэскаму* [26.12.1919], s. 560.

⁴⁷ Ё. ЯКАВСОНС, *Stosunki między Łotwą i Białoruską Republiką Ludową*, s. 57.

⁴⁸ *Рапарт шэфы Вайскова-Дыпламатычнай Місіі БНР К. Езавітава Кляўдыюшу Душэскаму* [26.12.1919], s. 561. Przed rozpadzeniem przez bolszewików-wojskowych z Zachodniego Obwodu i Frontu Zjazd Wszechbiałoruski zdołał przegłosować rezolucję o konieczności powołania Krajowego Białoruskiego Przedstawicielstwa, z którego narodziła się później Rada Białoruska (zwana także Radą Zjazdu). Powołała ona rząd białoruski (21 II 1918), proklamowała powstanie BRL (21 II 1918) i ogłosiła jej niepodległość (25 III 1918).

że miarą ówczesnej pozycji Białorusinów było to, że na balu wydanym z tej okazji przez Misję Wojskowo-Dyplomatyczną BRL i Kolonię Białoruską w Rydze zjawili się premier K. Ulmanis i Jānis Čakste – orędownik niepodległości Łotwy na arenie międzynarodowej – oraz przedstawiciele misji dyplomatycznych państw ententy i innych państw⁴⁹.

PRÓBY ORGANIZOWANIA BIAŁORUSKICH FORMACJI WOJSKOWYCH

Główną ideą K. Jezawitawa było powołanie białoruskiego wojska⁵⁰. Kiedy więc objął placówkę w Rydze, już wczesną jesienią 1919 r. podjął zabiegi o uzyskanie zgody rządów Łotwy i Estonii na formowanie jednostek wojskowych. Spotkało się to jednak początkowo z ich dużym sceptycyzmem i obawą o reakcję ze strony niemieckich i rosyjskich wojskowych i polityków⁵¹. Nawet jeśli K. Jezawitaw zdawał sobie sprawę z ograniczeń możliwości decyzyjnych rządu łotewskiego i estońskiego, to z uporem szukał kadry dowódczej i czynił starania, aby pozyskać szeregowych ochotników wśród żołnierzy frontowych i uchodźców.

W czasie pobytu w Helsingforsie w październiku 1919 r. kilkakrotnie spotkał się z generałem rosyjskiego wojska Olegiem Korczakiem-Krynicą-Wasilkowskim, bezskutecznie namawiając go do organizacji białoruskiego wojska w Finlandii⁵². Większe nadzieje przyniosły nawiązane w Rewlu kontakty z gen. Stanisławem Bułakiem-Bałachowiczem, który podczas pierwszej wojny światowej walczył w 2 Kurlandzkim Pułku Ułanów armii rosyjskiej na Froncie Północnym. Po demobilizacji zaciągnął się pod czerwony sztandar, aż w końcu w listopadzie 1918 r. wraz ze swoim pułkiem przeszedł na stronę „białych” i w składzie południowej grupy Armii Północno-Zachodniej walczył z bolszewikami⁵³. Chociaż wojsko generała okazało się bitne, to między nim a „białą” rosyjską generalicją narastał konflikt. Jego podłożem była nie tylko różnica

⁴⁹ *Дзень 17-го снежня ў Рызе, На чужыне* [Dzień 17-go śnieżen'ja u Ryzie, Na czużynie], 1920, № 1, s. 5.

⁵⁰ Кастусь ЕЗАВИТАЎ, *Беларуская Вайсковая Цэнтральная Рада*, ч. 1, Крывіч [Kastus' JEZAWITAU, *Bielaruskaja Wajskowa Centralnaja Rada*, cz. 1, Krywicz], 1924, № 1 (7), s. 37–45; idem, *Беларуская Вайсковая Цэнтральная Рада*, ч. 2, Крывіч [Bielaruskaja Wajskowa Centralnaja Rada, cz. 2, Krywicz], 1925, № 1 (9), s. 90–91. O roli K. Jezawitawa w tworzeniu białoruskich formacji zob. O. ŁATYSZONEK, *Białoruskie formacje wojskowe*, s. 50–56.

⁵¹ E. JEKABSONS, *Stosunki między Łotwą i Białoruską Republiką Ludową*, s. 51–52.

⁵² *Папарт шэфэ Вайскова-Дыпламатычнай Міціі БНР К.Езавітава А.Луцкевічу* [06.11.1919], s. 478.

⁵³ Oleg ŁATYSZONEK, *Spod czerwonej gwiazdy pod biały krzyż*, *Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska*, t. 6: 1992, s. 41–49; Anatol HRYCKIEWICZ, *Generał Stanisław Bułak-Bałachowicz jako wojskowy dowódca i działacz polityczny (lata 1918–1920)*, [in:] *Europa Orientalis. Polska i jej wschodni sąsiedzi od średniowiecza po współczesność*, red. Zbigniew KARPUS, Tomasz KEMPA, Dorota MICHALUK, Toruń 1996, s. 437–446; Tomasz PALUSZYŃSKI, *Stanisław Bułak-Bałachowicz*

w poglądach politycznych czy oceny sposobu prowadzenia walki i utrzymywania dyscypliny, lecz także kwestia narodowościowa i odmienność poglądów co do przyszłości politycznej narodów nierosyjskich na zachodnich obrzeżach dawnego rosyjskiego państwa⁵⁴. Jezawitaw zwrócił uwagę na osobę gen. S. Bułak-Bałachowicza, bo sądził, że można wykorzystać dowodzone przez niego pułki jako białoruskie formacje narodowe w walce o niepodległość Białorusi. Ich wkroczenie na Białoruś i zajęcie Połocka miałyby nastąpić po opanowaniu Dyneburga. Generał urodzony na Kowieńszczyźnie, rodzinnie powiązany z Brasławszczyzną (zatem z pograniczem łotewsko-białoruskim) i uważający Wilno za swoją ojczyznę – w ocenie K. Jezawitowa – wykazywał w tym czasie duże zainteresowanie współpracą z rządem BRL⁵⁵. Dnia 14 XI 1919 r. S. Bułak-Bałachowicz podpisał oświadczenie o przyjęciu białoruskiego obywatelstwa⁵⁶.

W końcu listopada 1919 r. rząd estoński na prośbę nadzwyczajnego pełnomocnika BRL w państwach bałtyckich Klaudiusza Duż-Duszewskiego i K. Jezawitawa wyraził zgodę na dokończenie formowania Wydzielonego Oddziału BRL na terytorium Estonii, a także wziął na siebie jego utrzymanie (wydatki z tym związane traktowano jako pożyczkę dla rządu BRL)⁵⁷. Nie pozwolono jednak na prowadzenie rekrutacji wśród miejscowej ludności. Ani rząd estoński, ani rząd BRL nie były jednak w stanie utrzymać tak dużego oddziału bez wsparcia ze strony państw ententy. Te zaś nie były już zainteresowane organizacją białoruskich formacji, bo właśnie zmieniała się ich koncepcja odnośnie do Europy Wschodniej.

Na umowę gen. S. Bułaka-Bałachowicza z przedstawicielami rządu BRL należy także spojrzeć w kontekście ówczesnej sytuacji politycznej w regionie. Rząd Estonii prowadził w tym czasie rozmowy z rządem Rosji Sowieckiej, która naciskała, by rozwiązać antybolszewicko nastawione oddziały S. Bułaka-Bałachowicza, znajdujące się formalnie w składzie Armii Estońskiej⁵⁸. Do tego nie doszło, bo były one internowane na terenie Łotwy. Jednak po doświadczeniach z bermondtovcami rząd łotewski dosyć mocno obawiał się, że sytuacja może się powtórzyć⁵⁹. Podobne obiekcje miał rząd litewski, który zresztą nie

wicz w estońskiej wojnie narodowowyzwoleńczej w latach 1918–1919, Poznańskie Zeszyty Humanistyczne, t. 6: 2006, s. 81–99.

⁵⁴ O. ŁATYSZONEK, *Białoruskie formacje wojskowe*, s. 148.

⁵⁵ *Рэпарта шэфа Вайскова-Дыпламатычнай Місіі БНР К. Езавітава А. Луцкевічу за 27.12.1919* [Rapart szefa Wajskowa-Dyplomatycznej Misjii BNR K. Jezawitawa A. Łuckiewiczuzi za 27.12.1919], [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 1613 (dalej cyt. *Рэпарта шэфа Вайскова-Дыпламатычнай Місіі БНР К. Езавітава А. Луцкевічу* [27.12.1919]), s. 564.

⁵⁶ O. ŁATYSZONEK, *Białoruskie formacje wojskowe*, s. 148.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Ēriks JĒKABSONS, *Łotysze w oddziale Bułak-Bałachowicza w latach 1918–1919 i pobyt oddziałów na Łotwie w latach 1919–1920*, Białoruskie Zeszyty Historyczne, t. 35: 2011, s. 169–170.

⁵⁹ Ibid., s. 169.

mógłby zapewnić stosownej aprowizacji⁶⁰. Gen. S. Bułak-Bałachowicz był *persona non grata* także w kwaterze gen. M. Judenicza od czasu kryzysu między rządem Estonii a „białymi” generałami. Wówczas był rzekomo przewidywany na objęcie rządu Północno-Zachodniego, gdyby na jego czele nie stanął M. Judenicz⁶¹. Generał znalazł się więc w trudnym położeniu – nie chcąc rozformować swojego wojska, szukał dla niego nowego miejsca na froncie antybolszewickim i nowego patrona, który mógłby zapewnić dalsze jego utrzymanie i integralność formacji. W takich warunkach jesienią 1919 r. przyjął propozycję K. Jezawitawa, który był głównym inicjatorem i realizatorem pomysłu budowania białoruskich formacji wojskowych opartych na „bałachowcach”. Jak się wydaje, na takie przedsięwzięcie nie był jednak gotowy premier BRL A. Łuckiewicz, który niezbyt dobrze orientował się w sprawach wojskowych. Jezawitaw nie doczekał się odpowiedzi na list, w którym referował całą sprawę, i na własną rękę 15 XI 1919 r. w imieniu premiera BRL mianował gen. S. Bułaka-Bałachowicza komendantem Wydzielonego Oddziału BRL w Estonii, stawiając A. Łuckiewicza przed faktem dokonanym⁶². Położenie wojska gen. S. Bułaka-Bałachowicza zmieniło się całkowicie, kiedy rząd estoński na początku lutego 1920 r. podpisał pokój z Rosją Sowiecką, a estoński Sztab Generalny zakazał wstępu na teren Estonii oddziałom S. Bułaka-Bałachowicza⁶³. Na „bałachowców” uwagę jednak zwrócił J. Piłsudski. Już w końcu stycznia 1920 r. rozpoczęły się potajemne rozmowy z gen. S. Bułakiem-Bałachowiczem, w które zaangażowany był jego brat, gen. Józef Bułak-Bałachowicz oraz polski attaché wojskowy, kpt. Aleksander Myszkowski. W dniu 17 II 1920 r. gen. S. Bułak-Bałachowicz zgodził się na to, aby Wydzielony Oddział przeszedł na teren zajęty przez WP, zdając sobie zapewne sprawę z tego, że możliwości finansowe utrzymania wojska przez rząd BRL były niewielkie. Dnia 23 II podpisano w Rydze stosowną umowę⁶⁴.

Wszystkie te decyzje całkowicie pokrzyżowały plany K. Jezawitawa co do budowy białoruskich sił zbrojnych opartych na formacjach gen. S. Bułaka-Bałachowicza, przekreślając w zasadzie całkowicie ostatnie szanse na budowę białoruskiej państwowości. Chociaż w sytuacji zagrożenia ze strony Rosji Sowieckiej i toczącej się wojny polsko-bolszewickiej A. Łuckiewicz nagle postanowił rozegrać na własną korzyść przejście „bałachowców” pod polską komendę. Dnia 22 I 1920 r. (czyli dwa miesiące po zawarciu umowy przez K. Jezawitawa) potwierdził, że Oddział Wydzielony gen. S. Bułak-Bałachowicza

⁶⁰ Ю. ЮРКЕВИЧ, op.cit., s. 102.

⁶¹ Ibid., s. 72.

⁶² Ibid., s. 104.

⁶³ È. ЖЕКАБСОНС, *Łotysze w oddziale Bułak-Bałachowicza*, s. 170.

⁶⁴ Ibid., s. 150.

wchodzi w skład wojska BRL⁶⁵. Oświadczenie to, wydane w przeddzień zawarcia umowy przez generała z Dowództwem WP, wydaje się nieudaną próbą wynegocjowania politycznych ustępstw ze strony Polski na rzecz rządu BRL. Usiłując wygrać tę sytuację, A. Łuckiewicz powoływał się na dekret Naczelnika Państwa Polskiego o formowaniu białoruskiego wojska. W dniu 8 II 1920 r. do J. Piłsudskiego listownie zwrócił się także K. Jezawitaw, prosząc o zgodę na przetransportowanie białoruskiego oddziału na tereny kontrolowane przez WP i wyznaczenie mu takiego odcinka na froncie walki z bolszewikami, który pozwoliłby „bałachowcom” walczyć w obronie Białorusi⁶⁶. Natomiast sekretarz Misji Wojskowo-Dyplomatycznej BRL Janka Czarapuk tego samego dnia sondował B. Bouffała, przedstawiciela dyplomatycznego Polski w Rydze, czy w przypadku przejścia oddziału gen. S. Bułaka-Bałachowicza pod polską komendę możliwe będzie zachowanie politycznych więzi ze strukturami władzy BRL⁶⁷. Oddział rzeczywiście wkrótce znalazł się pod polskim dowództwem, ale pośrednictwo rządu A. Łuckiewicza i jego dyplomatycznych przedstawicieli – wbrew temu, co utrzymywał K. Jezawitaw – nie miało na to większego wpływu⁶⁸.

WIELKA BRYTANIA CZY POLSKA? POSZUKIWANIE POLITYCZNEGO PATRONA

W końcu 1919 r. struktura Misji Wojskowo-Dyplomatycznej w Rydze była dosyć rozbudowana i wyglądała następująco: kierownik – K. Jezawitaw; radca – ppłk. Roman Szółkawy; sekretarz – J. Czarapuk; kurier – „stary eser” Grigorij Kaziaczy (w styczniu pracował jako sekretarz Misji⁶⁹); J. Grudzewski – kierownik Białoruskiego Oddziału Prasowego; Mikołaj Czarwiazkow – kierownik Oddziału Registracyjno-Paszportowego w Tammerforsie w Finlandii; Szankat – kierownik Oddziału Registracyjno-Paszportowego w Rewlu; L. Michelson – pełnomocnik ds. uchodźców wojennych⁷⁰ w Narwie;

⁶⁵ *Пракакол сходу Рады Народных Міністраў Беларускай Народнай Рэспублікі ў Варшаве за 22.01.1920* [*Pratakoł schodu Rady Narodnych Ministrauw Bielaruskaj Narodnaj Respubliki u Warszawie za 22.01.1920*], [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 1744, s. 619–620.

⁶⁶ O. ŁATYSZONEK, *Białoruskie formacje wojskowe*, s. 150.

⁶⁷ Ё. ЯЁКАВСОНС, *Stosunki między Łotwą i Białoruską Republiką Ludową*, s. 56.

⁶⁸ O. ŁATYSZONEK, *Białoruskie formacje wojskowe*, s. 150–151.

⁶⁹ *Справаздача надзвычайнага паўнамоцнага прадстаўніка БНР у Балтыцы Кляўдьюша Душэскага (Рыга) старшыні Рады Народных Міністраў БНР Антону Луцкевічу (Варшава) за 4.01.1920* [*Sprawazdacza nadzwyczajnaha raunatocnaha prадstaўніка BNR u Bałtacy Kljaudyjusza Duszeskaha (Ryha) starszynie Rady Narodnych Ministrauw BNR Antonu Łuckiewiczzu (Warszawa) za 4.01.1920*], [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 1660 (dalej cyt. *Справаздача надзвычайнага паўнамоцнага прадстаўніка БНР у Балтыцы Кляўдьюша Душэскага*), s. 585.

⁷⁰ *Рапарт шэффа Вайскова-Дыпламатычнай Місії БНР К. Езавітава Кляўдьюшу Душэскаму* [26.12.1919], s. 561.

Piotr Cwiatkow – kierownik Oddziału Rejstryacyjno-Paszportowego w Lipawie; M. Saroka – informator agitacyjny w Wydzielonym Oddziale BRL gen. S. Bułaka-Bałachowicza w Estonii⁷¹. Misji podlegał także konsulat BRL w Rydze, kierowany przez ppłk B. Szymkowicza, w którym zatrudnionych było ponadto dziewięciu pracowników administracyjnych. Misji Wojskowo-Dyplomatycznej BRL podporządkowany był również przedstawiciel Oddziału Wydzielonego BRL, ppłk Mingrelski z adiutantem Jurgensonem i kurierem urzędnikiem Siemionowem⁷².

W listopadzie 1919 r. nadzwyczajnym posłem BRL w państwach bałtyckich został K. Duż-Duszewski, który w sprawozdaniu przesłanym na ręce premiera A. Łuckiewicza bardzo wysoko ocenił dwumiesięczną działalność podejmowaną przez K. Jezawitowa i B. Szymkowicza na Łotwie i w Estonii. O pierwszym z nich pisał w swoim raporcie do premiera A. Łuckiewicza: „Jak wiecie, szefem Wojskowo-Dyplomatycznej Misji w Prybałtyce jest pułkownik K. Jezawitaw. Nawiązał tutaj dobre stosunki ze wszystkimi przedstawicielami tych państw [tj. Łotwy i Estonii – D.M.]. Szanują go. I trzeba oddać mu sprawiedliwość, że pracuje bardzo dużo i dosyć dobrze. Może są jakieś pomyłki, ale nie są wielkie i toną w tej pracy, jaką już tutaj robi i już zrobił. Jeśliby go nie było, to byłoby znacznie gorzej”⁷³. Równie dobrze wyrażał się o pracy konsula B. Szymkowicza, zwracając jednak uwagę na to, że „czasem bywa mało szanowany, ale jest to uczciwy i oddany sprawie człowiek i cieszy się dobrą opinią w tutejszej Kolonii Białoruskiej i wśród korpusu konsularnego”⁷⁴.

Grunt przygotowany przez K. Jezawitawa na Łotwie i Estonii bardzo ułatwił K. Duż-Duszewskiemu poruszanie się po tamtejszych scenach politycznych i prowadzenie rozmów z różnymi politykami i prasą. O tym, jak ważna była działalność Misji Wojskowo-Dyplomatycznej na Łotwie i w Estonii, zdał sobie sprawę K. Duż-Duszewski, odwiedzając w końcu listopada 1919 r. Helsingfors, gdzie zetknął się z całkowitą niemal niewiedzą na temat rządu BRL (mimo wcześniejszej wizyty tam K. Jezawitawa). „Trzeba powiedzieć – pisał do premiera BRL – że Finlandia o nas nic nie wiedziała. Złożyłem wizytę ministrowi spraw zagranicznych, korpusowi dyplomatycznemu i niektórym

⁷¹ Ibid.

⁷² Ibid., s. 559.

⁷³ „Як Вы ведаеце шэфам Вайск-Дыплетматычнай Місіі у Прыбалтыцэ з’яўляецца палкоўнік Езавітаў. Ён тут завёў добрыя стасункі з усімі прэстаўнікамі гэтых дзяржаў. Яго шануюць. І трэба аддаць яму справядлівасць, што ён працуе дужа шмат і досыць добра. Можа есьць яму некаторыя памылкі, але яны не вялікія і тонуць у гэтай працы якую ён тутакж робіць і ужо зрабіў. Каб не было яго, было бы шмат горш”; *Справаздача надзвычайнага паўнамоцнага прадстаўніка БНР у Балтыцы Кляўдыюша Душэскага*, s. 585.

⁷⁴ „часам бывае мала паважаны, але гэта чэсны і адданы справі чэпавек і карыстае добрай славай у тутэйшай Беларускай каленіі і сярод консульскага корпусу”; *ibid.*, s. 585.

liderom. Nawiązałem znajomości z prasą przede wszystkim z ofic.[jalnym] «Helsingin Sannomat» (Wiadomości Helsińskie), które zamieściły artykuł na całą stronę (postępowa partia). Potem zaznajomiłem się jeszcze z 12 gazetami, które zaczęły zamieszczać mapy Białorusi i wszystkie informacje, jakie im dawałem⁷⁵.

Misja Wojskowo-Dyplomatyczna BRL w Rydze musiała pracować dosyć niezależnie, bo kontakt (korespondencyjny i przez kurierów dyplomatycznych) z premierem i członkami rządu był niesystematyczny i utrudniony przez to, że byli oni rozproszeni między kilka ośrodków (Berlin, Paryż, Warszawa, Mińsk, Ryga).

Premier A. Łuckiewicz po kilkumiesięcznym pobycie w Paryżu, gdzie starał się zainteresować kwestią białoruskiej państwowości delegację przybyłą na konferencję pokojową i zachodnioeuropejską opinię publiczną, latem 1919 r. znalazł się w Warszawie. Liczył na współpracę z polskim rządem w sprawie dalszej przyszłości BRL. Był to wynik jego rozmowy z premierem Ignacym Paderewskim w Paryżu⁷⁶. Relacje z niej znane są tylko z przekazu A. Łuckiewicza, który uznał, że premier polskiego rządu chce z nim przedyskutować możliwości wsparcia rządu BRL i omówić zasady ewentualnej federacji Polski i Białorusi. Na spotkanie w Warszawie A. Łuckiewicz przygotował nawet wstępną propozycję warunków umowy federacyjnej Białorusi z Polską⁷⁷. Kolejne spotkanie z I. Paderewskim nigdy jednak nie doszło do skutku, bo A. Łuckiewicza i jego rządu nie traktowano wówczas jako potencjalnego partnera. Zresztą premier BRL chyba szybko zorientował się, że głównym architektem polskiej polityki wschodniej jest J. Piłsudski, z którym w drugiej połowie 1919 r. trzykrotnie prowadził bezowocne rozmowy⁷⁸.

Spotkania te jednak wystarczyły, aby w końcu 1919 r. przez część białoruskiego środowiska został oskarżony o propolską orientację. Nie była to w pełni prawda. Do współpracy z Polską A. Łuckiewicz podchodził bardzo ostrożnie, wariant ten rozważając dopiero wówczas, gdy upadły nadzieje na realizację jego głównej politycznej idei, jaką było utworzenie dualistycznego państwa

⁷⁵ „Трэба сказаць што Фінляндзія аб нас нічога не ведала. Я зрабіў візыты Міністру Міжнародовых спраў, дыплематычнаму корпусу і некаторым лідэрам. Завеў знаёмствы с прэсай першае з афіц. «Helsingin Sannomat» каторая памесьціла стацыю на цэлую староніцу (прогрэсыўная партыя). Потым я пазнаеміўся ешчэ з 12 газетамі каторыя сталі памешчаць карты Беларусі і усе весткі якіе я ім даваў”; *ibid.*, s. 583–584.

⁷⁶ *Собственноручные показания А. И. Луцкевича (30 октября 1939 г.)*, [in:] Антон Луцкевич, *Да гісторыі беларускага руху*, укл. Анато́ль Сідарэвіч, Мінск 2003 [*Sobstwiennorucznyje pokazanija A. I. Łuckiewicza (30 oktjabrja 1939 g.)*, [in:] Anton ŁUCKIEWICZ, *Da historyi bielaruskaha ruchu*, uкл. Anatol' SIDAREWICZ, Minsk 2003], s. 203–204.

⁷⁷ Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum I. Paderewskiego, sygn. 948.

⁷⁸ Szerzej zob. D. MICHALUK, *Białoruska Republika Ludowa*, s. 457–465.

litewsko-białoruskiego. Premier BRL zamierzał prowadzić rozmowy z naczelnikiem państwa polskiego i premierem rządu, bo znaczna część ziem białoruskich wraz z Mińskiem po odejściu Niemców i odepchnięciu oddziałów bolszewickich przez WP na wschód znalazła się pod administracją polskiego Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich (który był wówczas uważany za administrację tymczasową na obszarze zajęтым przez WP⁷⁹). Było więc zrozumiałe, że dalsza przyszłość tych terenów w dużej mierze będzie zależać od polskich planów na Wschodzie, a te zakładały wtedy nawet tworzenie białoruskich formacji zbrojnych pod polskim dowództwem i realizację koncepcji federacyjnej, w myśl której państwo białoruskie miało być jednym z jej segmentów.

Zajęty sprawami współpracy polsko-białoruskiej A. Łuckiewicz, pozwalał K. Jezawitawowi na swobodne podejmowanie kroków dyplomatycznych w imieniu BRL. Wykraczając daleko poza swoje kompetencje kierownik Misji Wojskowo-Dyplomatycznej zabiegał o uznanie BRL, zwracając się m.in. do rządów Szwecji, Norwegii, Japonii i USA⁸⁰. Jego rozmowy z członkami Misji Brytyjskiej w Rydze doprowadziły do wniosku, że Londyn ma małą wiedzę na temat sytuacji narodowościowej na ziemiach litewsko-białoruskich i aspiracji politycznych Białorusinów⁸¹. Tak więc już w końcu grudnia 1919 r. K. Jezawitaw sugerował premierowi i członkom rządu BRL konieczność zorganizowania białoruskiego przedstawicielstwa w Anglii i w USA. Uwagi te spotkały się ze zrozumieniem części białoruskich polityków, którzy rozważali nawet skierowanie K. Jezawitawa jako przedstawiciela dyplomatycznego do Londynu, a J. Waronkę i Bronisława Taraszkiewicza do USA, ale pomysłu tego nie udało się zrealizować⁸².

Obserwując jesienią 1919 r. działania Wielkiej Brytanii na Łotwie, K. Jezawitaw był przekonany, że państwa bałtyckie, mając za patrona Wielką Brytanię, bliskie są zrealizowania swoich planów niepodległościowych. Był więc zdania, że rząd BRL powinien zacząć aktywniej zabiegać o wsparcie swoich państwowych planów przez Wielką Brytanię. Pierwszym krokiem ku temu powinno być ściśle związanie się Białorusi z państwami bałtyckimi i zalicze-

⁷⁹ Cezary BEREZOWSKI, *Powstanie państwa polskiego w świetle prawa narodów*, Warszawa 1934, s. 314.

⁸⁰ *Рапарт шэфы Вайскова-Дыпламатычнай Місії БНР К.Езавітава А.Луцкевічу* [27.12.1919], s. 564.

⁸¹ *Ibid.* Była to ocena K. Jezawitawa. Wywiad brytyjski zbierał informacje na temat sytuacji politycznej w Europie Wschodniej i dosyć racjonalnie ją oceniał. Zob. Dorota MICHALUK, *Ruch białoruski w świetle dokumentów brytyjskiego Foreign Office z lat 1918–1919 ze zbiorów Białoruskiej Biblioteki im. Franciszka Skoryny w Londynie*, Białoruskie Zeszyty Historyczne, t. 28: 2007, s. 35–53.

⁸² *Рапарт шэфы Вайскова-Дыпламатычнай Місії БНР К.Езавітава А.Луцкевічу* [27.12.1919], s. 564.

nie jej do grupy państw bałtyckich (co było zresztą uzasadnione gospodarczo i handlowo, bo ziemie białoruskie od stuleci były związane z wybrzeżem bałtyckim handlem dźwińskim i niemeńskim). Do forsowania takiej koncepcji K. Jezawitaw namawiał A. Łuckiewicza, starając się o jego przyjazd na konferencję państw bałtyckich organizowaną w Tartu 29 IX 1919 r. Chociaż premier BRL był na nią zaproszony, to jednak pozostał w Warszawie, gdyż oczekiwał na spotkanie z J. Piłsudskim i I. Paderewskim. Być może zlekceważył prośbę K. Jezawitawa, nie doceniając go i uważając za mało doświadczonego politycznie⁸³. Jak się wydaje, odmowa przyjazdu do Tartu stała się poważną rysą w nastawieniu K. Jezawitawa do A. Łuckiewicza, z którym dzieliła go ponadto różnica pokoleniowa, doświadczenia nabyte w czasie wojny i podejście do praktyki politycznej. Zdaniem pułkownika brak oficjalnej delegacji rządu BRL z premierem na czele pozwolił obecnym na spotkaniu przedstawicielom Litwy na przeprowadzenie własnych planów. Przekazali uczestnikom konferencji memorandum w sprawie uznania Litwy ze stolicą w Wilnie (do którego aspirowała BRL) oraz podważali sensowność wejścia Białorusi do Związku Państw Bałtyckich⁸⁴.

Należy przypuszczać, że latem 1919 r. A. Łuckiewicz zaczął wierzyć w to, że jego dawna idea utworzenia konfederacji państw od Bałtyku po Morze Czarne może zostać zrealizowana przy udziale Polski (zakładał, że odbędzie się to na zasadzie partnerstwa wszystkich stron⁸⁵). Do wizji tej niewątpliwie przekonały premiera federacyjne koncepcje J. Piłsudskiego, przy czym musiała dokonać się jakaś ewolucja w jego zapatrywaniach na Rosję Sowiecką. Jeszcze kilka miesięcy wcześniej A. Łuckiewicz niemal z radością przyjmował informacje o proklamacji BSRS, nie odczuwając wcale, że wobec BRL rodzi się jakaś

⁸³ Stosunek A. Łuckiewicza do K. Jezawitawa ujawnia wpis w dzienniku z 30 XII 1918 r. (Grodno): „Увечары прыйшоў Езавітаў. Гулялі мы зь ім па калідоры гасьцініцы і многа гутарылі. Чым больш яго пазнаю тым ён выдаецца больш сымпатычным. Многа ў ім жаночага. Каб быў у добрых руках, быў бы зь яго добры працаўнік, а то «маладое віно» яшчэ бродзіць” [„Wieczorem przyszedł Jezawitow. Spacerowaliśmy po korytarzu hotelu i dużo rozmawialiśmy. Im więcej go poznaję, tym bardziej wydaje się sympatyczny. Dużo w nim kobiecości. Jeśli byłby w dobrych rękach, byłby z niego dobry pracownik, a to «młode wino» musi jeszcze dojrzeć”]; Антон Луцкевіч, *Барацьба за вызваленьне*, Вільня–Беласток 2009 [Anton Łuckiewicz, *Baracba za wyzwaleńnie*, Wilnia–Belastok 2009], s. 491.

⁸⁴ *Даклад Я. Чаранука (Рыга) Радзе Народных Міністраў БНР за 09.10.1919* [Dakład Ja. Czarapuka (Ryha) Radzie Narodnych Ministrau BNR za 09.10.1919], [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 1391, s. 449–450.

⁸⁵ *List A. Łuckiewicza do nieznanego adresata, Warszawa, 23 X 1919*, [in:] *Лісты Антона Луцкевіча з часу Парыжскай мірнай канферэнцыі*, ред. Рыгар Лазько, Arche-Пачатак [Listy Antona Łuckiewicza z czasu Paryżskiej mirnej kanferierencji], ред. Ryhar Łaźko, Arche-Пачатак], 2006, № 10, s. 80.

konkurencyjna struktura państwa⁸⁶. Kilka miesięcy później miał już znacznie szerszy ogląd polityki europejskiej i regionalnej. Zmieniła się też sytuacja ziem białoruskich, które po wyparciu bolszewików dalej na wschód zajęło WP. Łuckiewicz, świadomy roli Polski na wschodzie, zaczął zabiegać o spotkanie z czołowymi politykami znad Wisły. Starania te podyktowane były wyłącznie pragmatyzmem politycznym, bo – jak wynika z korespondencji pisanej w tym czasie do różnych osób – premier BRL nabierał coraz więcej obaw wobec tworzenia polskich struktur administracyjnych na ziemiach białoruskich, co określał mianem okupacji⁸⁷.

Właśnie nieufność względem intencji polskich polityków zdecydowała o pozostaniu A. Łuckiewicza w Warszawie, chociaż otrzymał on zaproszenie do udziału w kolejnym spotkaniu przedstawicieli państw bałtyckich zorganizowanym 25 X 1919 r. w Rydze. Nie rozumieli tego współpracownicy negatywnie nastawieni do „propolskiej orientacji”. Na premiera naciskał więc już nie tylko K. Jezawitaw, lecz także Ławon Zajac (przedstawiciel dyplomatyczny BRL w Berlinie i kontroler państwowy) oraz Piotr Kreczewski (sekretarz Rady BRL i nieoficjalny reprezentant dyplomatyczny BRL na Litwie)⁸⁸. Przestrzegali premiera przed bliskimi związkami z polskimi politykami, nie wierząc w ich sympatię do rządu BRL i idei powstania białoruskiego państwa. Prywatny list sugerujący przyjazd A. Łuckiewicza na konferencję do Rygi wystosował J. Czarpuk, sekretarz Misji Wojskowo-Dyplomatycznej BRL w Rydze. Niemal zaklinał premiera, aby stawił się na konferencji. Wystawiał przy tym prawdziwą laurkę łotewskiemu rządowi i społeczeństwu: „Panie! Jeśli sprawa nasza tam [chodzi zapewne o stosunek Polski i konferencji paryskiej do BRL – D.M.] znajduje się na niewymaganym przez nas państwowym poziomie – to długo nie namyślając się, przyjeżdżajcie do nas do Łotwy lub Estonii. I od tego zaczniemy naszą państwowo-narodową sprawę. Te wszystkie ogromne kwoty, jakie wydaje się na Misję w Berlinie i w Paryżu, trzeba obciąć do samego minimum. A wszystko skierować na Łotwę i Estonię i poważnie skupić się na już zaczętych formowaniu wojska. I jeśli my, jak myślę, wejdziemy na Białoruś od strony Dźwinska, a wojsko nasze zajmie Połock, co bardzo łatwo uda się zrobić, wtedy zaczniemy od Połocka wskrzeszać naszą ojczyznę. Błagam

⁸⁶ А. ЛУЦКЕВИЧ, *Барацьба за вызваленне*, s. 491.

⁸⁷ *Чарнавік ліста [...] Антона Луцкевіча [...] Язэпу Лёсіку за 29.10. 1919 [...]* [Czarnawik lista [...] Antona Łuckiewicza [...] Jazepu Ljosiku za 29.10.1919 [...]], [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 1424, s. 463.

⁸⁸ *Ліст сакратара Рады БНР Пятра Крэчэўскага (Бэрлін) старшыні Рады Народных Міністраў БНР Антону Луцкевічу (Варшава) за 9.10.1919 [List sakrataru Rady BNR Pjatra Kreczeuskaha (Berlin) starszynie Rady Narodnych Ministrau BNR Antonu Łuckiewiczu (Warszawa) za 9.10.1919]*, [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 1392, s. 450–451.

was, abyście wzięli ten mój pogląd poważnie pod uwagę⁸⁹. W tym samym liście J. Czarapuk zwracał uwagę A. Łuckiewicza na to, że w połowie listopada 1919 r. łotewska prasa zaczęła zajmować bardzo przychylnie stanowisko wobec Polaków, pisząc o konieczności zbliżenia nie tylko z krajami północnymi (Estonia i Finlandia), lecz także z Polską⁹⁰. Choć wprost nie zabrzmiało to w korespondencji, to jednak wyczuwa się sugestię, że A. Łuckiewicz nie powinien odkładać przyjazdu na Łotwę i jak najszybciej wykorzystać przychylną Białorusi koniunkturę polityczną, doprowadzając do spotkania na poziomie premierów obu rządów.

Mimo nieobecności A. Łuckiewicza na kolejnym spotkaniu państw bałtyckich (w którym wzięli udział przedstawiciele Polski), z jego przebiegu wyraźnie zadowolony był K. Jezawitaw. W liście do premiera z 25 XI 1919 r. podsumowywał: „konferencja w Jurjewie uznała niezależność Białorusi kropka Duszewski uzyskał oficjalnie uznanie od Finlandii kropka pracujemy [w] kontakcie kropka Wydzielony Oddział Białoruskiej Republiki pod rozkazami Bałachowicza dobrze wojuje⁹¹. Uznanie BRL przez Finlandię można uznać za największe sukcesy w działaniach kierownika Misji Wojskowo-Dyplomatycznej BRL w Rydze i przedstawiciela dyplomatycznego BRL w państwach bałtyckich. Decyzja fińskiego rządu wprowadziła w konsternację lorda Actona, brytyjskiego przedstawiciela w Finlandii, który opisując to wydarzenie w sprawozdaniu dla Foreign Office (17 XII 1919), pomylił rząd BRL z rządem rosyjskim, określając go jako „West Russian Republic” zamiast „White Russian Republic⁹²”.

⁸⁹ „Панок! Калі справа наша там стаіць на не пажаданым нам дзяржаўным ураўні – тагдэ доўга не думаючы рпрыезжайце да нас ў Латвію ці Эстонію. Ізгэтуль мы начнем сваю дзяржаўна народную справу. Ўсе тыя агромныя суммы якіе трацяца на Мсьіі у Бэрліне, Парыжу – трэба іх урэзаць да самага мінімуму. А ўсе звярнуць на Латвію і Эстоію і да начатых фарміраваняў войска прыдаць с’ерезны характар працы. І вось калі мы, як я думаю увайдзем у Беларусь з стараны Дзвінска а войско нашэ зойме Полацк, што вельмі латва удацца тагдэ начнемо з Полацка уваскрасаць сваю будучыну. Малю Вас прыдаць гэтому маяму пагляду с’ерезную увагу”; *Ліст Янкі Чаранука (Бэрлін) Антону Луцкевічу (Варшава) за 18.11.1919* [*List Janki Czarapuka (Berlin) Antonu Łuckiewiczzu (Warszawa) za 18.11.1919*], [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 1495, s. 503–504.

⁹⁰ Ibid., s. 504.

⁹¹ „kanferencyja jurbiewie [Jurjewie – D.M.] przyznala niezaliegnaśc bielarusi kropka [sic!] duschewski dabinsja aficyalnaa przyznania ad finlandzii kropka pracujem kantakcie kropka asobny atrad bielaruskai respubliki pad kamandaju balachowicza dobra wajuj[e]”; *Тэлеграма Кастуся Езавітова (Рыга) Антону Луцкевічу (Варшава) за 25.11.1919* [*Telegrama Kastusja Jezawitowa (Ryga) Antonu Łuckiewiczzu (Warszawa) za 25.11.1919*], [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 1517, s. 516.

⁹² *Brytyjski przedstawiciel dyplomatyczny w Helsinkach lord Acton o uznaniu de facto BRL przez Finlandię, Helsinki, 17 XII 1919*, [in:] *Węzeł polsko-białoruski 1918–1921. Dokumenty i materiały*, opr. Wojciech MATERSKI, Uładzimir SNAPOUSKI, Warszawa 2018, nr 208 (dalej cyt.

Część przedstawiciele dyplomatycznych Wielkiej Brytanii chyba dopiero w końcu 1919 r. roku zetknęła się z informacjami o rządzie BRL. Kierownik Misji Wojskowej Wielkiej Brytanii w Prowincjach Bałtyckich, gen. Alfred Burt 6 XII 1919 r. dziwił się, że nie jest informowany przez Londyn o jego działalności ani o politycznych planach. Jako unik należy więc potraktować jego zapewnienie, że jeśli tylko BRL zdobędzie uznanie ze strony Wielkiej Brytanii, to wojsko białoruskie otrzyma wsparcie wojskowe i aprowizacyjne⁹³. Niemniej jednak Brytyjczycy początkowo zainteresowali się planami wojskowymi K. Jezawitawa, który z inicjatywy estońskich wojskowych w ich Generalnym Sztabie spotkał się z admirałem Wolterem Cowanem z 1 angielskiej eskadry⁹⁴. Szybko jednak ocenili wiarygodność rządu BRL, negatywnie oceniając możliwości współpracy. Duży wpływ na to miała niefortunna wizyta dyplomatycznego przedstawiciela Wielkiej Brytanii w Pradze w tamtejszej Misji Dyplomatycznej BRL. Został on grubiańsko potraktowany przez żonę jej kierownika Mikołaja Wiarszynina, która pod nieobecność męża nie wpuściła brytyjskiego dyplomaty do siedziby Misji. Mógł się on też naocznie przekonać, że Misja BRL w Czechosłowacji mieści się w prywatnym mieszkaniu Wiarszyninów i zarządzana jest jednoosobowo. Całe zajście było szeroko komentowane wśród brytyjskich i francuskich dyplomatów, przyczyniając się do tego, że kierownik Brytyjskiej Misji Politycznej S. Tallents nie zgodził się na spotkanie z K. Jezawitawem⁹⁵. Brytyjski ambasador w Helsingforsie odmówił prośbie ministra spraw zagranicznych Finlandii, by zaprosić delegację białoruską na czwartą konferencję państw bałtyckich⁹⁶. Należy przypuszczać, że do decyzji tej przyczynili się także polscy dyplomaci, którzy deprecjonowali rząd BRL w oczach Brytyjczyków. Mikołaj Himmelstjern, *chargé d'affaires* RP w Finlandii, skutecznie zabiegał o to, aby rząd Finlandii nie uznał BRL *de iure*⁹⁷.

Doprowadzenie do uznania BRL *de facto* przez Finlandię i namówienie gen. S. Bułaka-Bałachowicza, aby występował pod szyldem BRL (co ostatecznie jednak nie zakończyło się sukcesem), były szczytowymi osiągnięciami

Brytyjski przedstawiciel dyplomatyczny w Helsinkach lord Acton o uznaniu de facto BRL przez Finlandię, s. 346; D. MICHALUK, *Ruch białoruski w świetle dokumentów*, s. 36.

⁹³ Ю. ЮРКЕВИЧ, op.cit., s. 99.

⁹⁴ Ibid., s. 99–100.

⁹⁵ Ibid., s. 100; КОНСТАНТИН ЕЗОВИТОВ, *Воспоминания, Нёман* [Konstantin JEZOWITOW, *Wspominania, Nioman*], 1993, № 1, s. 159.

⁹⁶ Ю. ЮРКЕВИЧ, op.cit., s. 100.

⁹⁷ *Brytyjski przedstawiciel dyplomatyczny w Helsinkach lord Acton o uznaniu de facto BRL przez Finlandię*, s. 346; *Depesza brytyjskiego przedstawiciela dyplomatycznego w Helsinkach lorda Actona do Foreign Office w kwestii uznania BRL przez Finlandię, Helsinki, 13 I 1920*, [in:] *Węzeł polsko-białoruski 1918–1921. Dokumenty i materiały*, opr. Wojciech MATERSKI, Uładzimir SNAPKOUSKI, Warszawa 2018, nr 230, s. 379.

pracowników białoruskiej Misji Wojskowo-Dyplomatycznej w Rydze i rządu BRL. Możliwości działania białoruskich polityków na arenie międzynarodowej były ograniczone słabą pozycją rządu BRL i zwalczaniem jego aspiracji głównie przez rządy Polski, Litwy oraz Rosji Sowieckiej (które czyniły to niezależnie od siebie, uciekając się do różnych metod).

ROZŁAM W BIAŁORUSKIM OBOZIE NIEPODLEGŁOŚCIOWYM

Przełom 1919 i 1920 r. okazał się decydujący dla realizacji politycznych ambicji rządu A. Łuckiewicza i Misji Wojskowo-Dyplomatycznej BRL, bo w tym czasie całkowicie zmienił się układ sił na obszarze Prowincji Bałtyckich. Klęski armii M. Judenicza pod Piotrogradem, Antona Denikina na Ukrainie oraz uznanie porażki przez admirała A. Kołczaka przekreśliły plany Wielkiej Brytanii o wielkim natarciu na Rosję Sowiecką. Rząd brytyjski zdecydował się wycofać z dotychczasowej polityki wschodniej i nie ingerować w przebieg wojny domowej w Rosji. W grudniu w Londynie, na naradzie rządów Wielkiej Brytanii i Francji uzgodniono, że miejsce głównego politycznego stratega na dawnych zachodnich rubieżach Rosji przypadnie Polsce, co zapewni „kordon sanitarny” niedopuszczający do posuwania się rosyjskich bolszewików na zachód⁹⁸. W dniu 31 grudnia rząd Estonii przystąpił do rozmów z Rosją Sowiecką, a w ślad za nim poszedł rząd łotewski, decydując się na rozpoczęcie rozmów z rosyjskimi bolszewikami 11 I 1920 r. Wszystko to oznaczało całkowitą zmianę układu sił i załamanie się planów K. Jezawitawa w odniesieniu do Wielkiej Brytanii i Republiki Łotewskiej. Na pierwszy plan wysuwała się Polska, a tej niechętna była duża część białoruskich polityków.

Tymczasem brak wyraźnych osiągnięć politycznych i komunikacji między białoruskimi politykami przyczynił się do podejmowania niespójnych działań i podejrzliwości, co w grudniu 1919 r. doprowadziło do rozbitcia obozu niepodległościowego. Za głównych inicjatorów tych działań należy uznać czołowych działaczy eserowskich Pałutę Badunową i Jazepa Mamońkę⁹⁹. W grudniu 1919 r. podpisali oni tajną umowę z rosyjskimi bolszewikami. W zamian za dosyć mgliste przyrzeczenie odnowienia białoruskiej państwowości zobowiązali się, że białoruscy eserzy przystąpią do wspólnej walki antypolskiej, a działania tworzonych przez nich oddziałów samoobrony będą uzgadniane z Komunistyczną Partią bolszewików Litwy i Białorusi. Swój udział w skłóceniu premiera A. Łuckiewicza z białoruskimi działaczami miał także minister spraw wewnętrznych K. Tereszczenska, działający zapewne z polecenia Rosyjskiej

⁹⁸ Ю. ЮРКЕВИЧ, *op.cit.*, s. 112–113.

⁹⁹ Валянціна ЛЕБЕДЗЕВА, *Пуцявінамі змагання і пакутаў*, Мінск 2004 [Waljancina LIEBIEDZIEWA, *Pucjawanami zmahannja i pakutau*, Minsk 2004], s. 26.

Komunistycznej Partii bolszewików (był jej członkiem od lata 1919 r., co utrzymywał w tajemnicy przed obiema stronami sporu)¹⁰⁰.

Białoruskim eserom udało się doprowadzić do korzystnego dla rządu bolszewickiego rozłamu wśród białoruskich polityków. Na naradzie zwołanej w grudniu 1919 r. w Mińsku (zajętym wówczas przez WP) doszło do rozbratu. Białoruscy socjaliści-rewolucjoniści oskarżyli A. Łuckiewicza o propolski kierunek działań, odejście od programu socjalnego i zaniechanie rewolucji społecznej. Efektem było wyłonienie przez eserów konkurencyjnego rządu Wacława Łastowskiego i nowej Rady Białoruskiej pod kierownictwem P. Kreczewskiego¹⁰¹. Od końca grudnia 1919 r. funkcjonowały dwa rządy, A. Łuckiewicza i W. Łastowskiego, oraz dwie Rady BRL – przy czym stara zmieniła nazwę na „Radę Najwyższą”. Początkowo wydawało się, że zajścia w Mińsku nie są w stanie zaszkodzić premierowi A. Łuckiewiczowi, bo większość białoruskich polityków stanęła za nim. Jednak rozgrywka eserów bardzo mocno nadwyrężyła i tak słabą pozycję rządu BRL, przekreślając całkowicie autorytet A. Łuckiewicza w oczach polskiego rządu i J. Piłsudskiego.

„Przewrót miński” odbił się na działalności Misji Wojskowo-Dyplomatycznej BRL w Rydze (w „buncie” wziął udział m.in. płk R. Szalkowy¹⁰²). Już kilka dni po zajściach A. Łuckiewicz telegrafował do K. Jezawitawa, informując o wyborach do Rady BRL (Rady Najwyższej). Potwierdzał dalsze istnienie swojego rządu, a także prosił o informowanie o krokach podejmowanych przez K. Duż-Duszewskiego, który poparł rząd W. Łastowskiego¹⁰³. Dwa tygodnie później, sądząc, że K. Jezawitaw nie ma szczegółowych wiadomości o zajściach mińskich, premier A. Łuckiewicz wystosował do niego obszerny list, w którym donosił o wydarzeniach, odsłaniał grę bolszewików wobec białoruskich eserów i odrzucał oskarżenia wobec siebie o polonofilstwo¹⁰⁴. Zapowiadał także przesłanie obszernego sprawozdania z rozmów, jakie 14 I 1920 r. prowadził w Warszawie z posłem Republiki Łotewskiej w Warszawie¹⁰⁵. Swój

¹⁰⁰ D. MICHALUK, *Białoruska Republika Ludowa*, s. 474–475.

¹⁰¹ *Ibid.*, s. 486–498.

¹⁰² *Ліст Антона Луцкевіча (Варшава) Кастусю Езавітаву (Рыга) за 13.01.1920 [List Antona Łuckiewicza (Warszawa) Kastusju Jezawitawu (Ryha) za 13.01.1920]*, [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 1700 (dalej cyt. *Ліст Антона Луцкевіча*), s. 597.

¹⁰³ *Тэлеграма Антона Луцкевіча (Варшава) Кастусю Езавітаву (Рыга) за 22.12.1919 [Telegrama Antona Łuckiewicza (Warszawa) Kastusju Jezawitawu (Ryha) za 22.12.1919]*, [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 1599, s. 557.

¹⁰⁴ *Ліст Антона Луцкевіча*, s. 600.

¹⁰⁵ *Ліст [...] Антона Луцкевіча (Варшава) [...] Кастусю Езавітаву (Рыга) за 26.01.1920 [List [...] Antona Łuckiewicza (Warszawa) [...] Kastusju Jezawitawu (Ryga) za 26.01.1920]*, [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 1774, s. 627. Według relacji A. Łuckiewicza w czasie tego spotkania łotewski poseł miał zwrócić uwagę na plany „imperialistycznych kół Polski” wobec państwowości Białorusi i Litwy oraz zapewniać, że Wielka Brytania jest zainteresowana włączeniem Białorusi

punkt widzenia na zajęcia w Mińsku K. Jezawitawowi przedstawił także W. Łastowski, oskarżając A. Łuckiewicza i Radę Najwyższą (dawną BRL) o zdradę państwową i narodową. Ich kontakty z polskimi politykami sprowadził do planów budowania autonomii białoruskiej w Polsce¹⁰⁶.

Rozbite obozu białoruskiego zbiegło się z doniosłymi dla rządu BRL wydarzeniami, gdy całkiem realne stało się szersze uznanie rządu BRL, bo śladem Finlandii mogły pójść inne państwa. Przypadło także na rozmowy o przejściu gen. S. Bułak-Bałachowicza z wojskiem pod komendę rządu BRL, co jednoznacznie sytuowałby ten rząd w koalicji antybolszewickiej u boku Polski. Nic więc dziwnego, że A. Łuckiewicz oceniając wydarzenia w Mińsku w liście do K. Jezawitawa pisanym już 26 I 1920 r., buntownicze postawy eserów wyjaśniał próbą manipulacji przez rząd Rosji Sowieckiej¹⁰⁷. Co ciekawe, całe zajęcia traktował jako zupełnie nieudaną próbę obalenia swojego rządu i wierzył, że opanował kryzys. Nadal uważał się za prawomocnego i jedynego premiera rządu BRL, starając się kontynuować swoją pracę. Tymczasem wypowiedzenie posłuszeństwa A. Łuckiewiczowi przez część radykalnych socjalistów-rewolucjonistów postawiło K. Jezawitawa w trudnej sytuacji. Z jednej strony starał się być lojalny wobec A. Łuckiewicza i wykonywał swoje obowiązki wobec starego premiera, z drugiej jednak sympatyzował z buntownikami. Ujawnia to jego list z 20 II 1920 r. (podpisał się w nim pseudonimem „Mikoła”) skierowany do P. Kreczewskiego. Wynika z niego, że wobec aresztowania W. Łastowskiego przez Polaków w grudniu 1919 r. „buntownicy” zaczęli szukać miejsca dla swojej działalności na terenie Łotwy, szykując się do emigracji z terenów zajętych przez WP. Pomocy szukali u K. Jezawitawa, który ją zadeklarował. Oprócz tego w korespondencji omawiana była możliwość zorganizowania konferencji białoruskich socjalistycznych organizacji i partii w Rydze. W liście K. Jezawitawa otwarcie też prezentował swoje antypolskie nastawienie, a nawet gotowość do zawarcia sojuszu z Rosją Sowiecką przeciwko Polsce¹⁰⁸.

w sferę swoich wpływów. Uczestnicy spotkania omówili także kwestię formowania białoruskich jednostek na Łotwie oraz kwestię przejścia Oddziału Wydzielonego gen. S. Bułaka-Bałachowicza pod białoruską komendę.

¹⁰⁶ Ліст Вацлава Ластоўскага (Менск) Кастусю Езавітаву (Рыга) за 24.01.1920 [List Wacława Łastowskaha (Miensk) Kastusju Jezawitawu (Ryha) za 24.01.1920], [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 1761, s. 622–623.

¹⁰⁷ Ліст Антона Луцкевіча, s. 596–600.

¹⁰⁸ Ліст «Міколы» [Кастуся Езавітава] (Рыга) [Пятру Крэчэўскаму] і Васілю Захарку (Бэрлін) за 20.02.1920 [List «Mikoły» [Kastusja Jezawitawa] (Ryha) [Pjaturu Kreczeuskamu] i Wasilju Zaharku (Belin) za 20.02.1920], [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 1886, s. 674–675. W liście prosi o dopilnowanie, aby kolejna transza pożyczki udzielonej jeszcze przez rząd Państwa Ukraińskiego nie wpadła w ręce premiera A. Łuckiewicza.

Otwarta sympatia kierownika Misji wobec W. Łastowskiego nie podobała się J. Czarapukowi, który w związku z rozbieżnością poglądów w liście pisanym zapewne na początku marca 1920 r. prosił A. Łuckiewicza o odwołanie go z Misji Wojskowo-Dyplomatycznej w Rydze i przeniesienie na inną posadę¹⁰⁹. Nie wiedział jeszcze, że A. Łuckiewicz już 28 II 1920 r. złożył dymisję z premierostwa BRL (a wcześniej także ze stanowiska ministra finansów i ministra spraw zagranicznych¹¹⁰). Krok ten uzasadniał pogarszającym się stosunkiem polskich politycznych decydentów do swojej osoby i reprezentowanego rządu. Zawiadamił, że na początku lutego 1920 r. polskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych (MSZ) odmówiło wydania mu wizy dyplomatycznej, nie uznając paszportu BRL (respektowanego w Niemczech i Francji), co równało się z ograniczeniem możliwości dalszego działania na konferencji pokojowej w Paryżu, gdzie przewodniczył białoruskiej delegacji, oraz w Berlinie¹¹¹. O przyczynach swego kroku zawiadomił zaprzyjaźnione rządy. Podając się do dymisji, A. Łuckiewicz zwrócił się do I. Sierady, przewodniczącego Rady Najwyższej, prosząc, aby do czasu wyjaśnienia stanowiska Polski wobec rządu BRL, obowiązki premiera powierzył jego zastępcy Arkadziowi Smoliczowi¹¹². Do tego jednak nie doszło. Po ustąpieniu A. Łuckiewicza wielu ministrów i dyplomatów podporządkowało się W. Łastowskiemu, uznając w nim legalnego premiera, a Polskę – za okupanta na Białorusi. Zapewne z ulgą odejście A. Łuckiewicza przyjął K. Jezawitaw. Poddanie się A. Łuckiewicza było także na rękę tym polskim politykom, którzy nie dostrzegali potrzeby istnienia białoruskiej państwowości i o sprawach wschodnich chcieli decydować w bezpośrednich układach z Rosją Sowiecką.

Wewnętrzny kryzys polityczny spowodował, że działalność kierownika Misji Wojskowo-Dyplomatycznej BRL stała się jeszcze bardziej niezależna, a nawet granicząca ze zbyt dużym poczuciem własnej wartości i nieomyślności. Na własną rękę Jezawitaw wysłał 19 II 1920 r. notę do ministra spraw zagranicznych

¹⁰⁹ Лiст Янкi Чаранука (Рыга) Антону Луцкевічу (Варшава) ([?].03.1920) [List Janki Czarapuka (Ryha) Antonu Łuckiewiczu (Warszawa) ([?].03.1920)], [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 1918, s. 696–697.

¹¹⁰ Лiст [...] Антона Луцкевіча намесьніку Аркадзю Смолічу [...] за 28.02.1920 [List [...] Antona Łuckiewicza namies'niku Arkadzju Smoliczu [...] za 28.02.1920], [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 1909, s. 692; Лiст [...] Антона Луцкевіча намесьніку Аркадзю Смолічу за 28.02.1920 [List [...] Antona Łuckiewicza namies'niku Arkadzju Smoliczu za 28.02.1920], [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 1915, s. 694.

¹¹¹ Лiст [...] Антона Луцкевіча (Варшава) [...] намесьніку старшыні Дэлегацыі БРЛ на Мірной Канфэрэнцыі ў Парыжы Аўгену Ладнову (Парыж) за 5.02.1920 [List [...] Antona Łuckiewicza (Warszawa) [...] namies'niku starszynie Deliegacyi BRL na Mirnoj Kanferencyi u Paryżu Auhenu Ładnowu (Paryż) za 5.02.1920], [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 1823, s. 648–649.

¹¹² Заява Антона Луцкевіча [...] Янку Серадзезе за 9.03.1920 [Zajawa Antona Łuckiewicza [...] Janku Sieradze za 9.03.1920], [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 1928, s. 700–701.

Niemiec z żądaniem uznania niepodległości BRL, o czym *post factum* powiadamił członków Nadzwyczajnej Misji BRL w Berlinie, przy okazji ostro krytykując ich za bierność i asekurantwo¹¹³. Odpowiedź z Berlina nie nadeszła, ale rząd Danii na podobną notę K. Jezawitawa odpowiedział uprzejmą odmową¹¹⁴. W lutym samoocena kierownika ryskiej placówki dyplomatycznej była już tak wysoka, że zaczął się on starać o awans na stopień generała-majora¹¹⁵.

Wszystko wskazuje też na to, że K. Jezawitaw, nie uzgadniając swoich kroków z premierem A. Łuckiewiczem, jeszcze jesienią 1919 r. zaczął czynić naciski na rząd łotewski, by ten podjął rozmowy o przebiegu granicy białorusko-łotewskiej. Wbrew temu, co pisze w swoim sprawozdaniu K. Jezawitaw, łotewskie MSZ nie zgodziło się na powołanie mieszanej komisji w sprawie ustaleń granicznych¹¹⁶. Swoich przedstawicieli (E. Szymkowicza i J. Czarapuka) wskazała tylko strona białoruska¹¹⁷. Nagłe zdystansowanie się łotewskiego MSZ do kwestii białoruskiej na początku 1920 r. miało kilka przyczyn, wśród których należy wymienić upadek rządu A. Łuckiewicza i oczekiwanie na wyjaśnienie sytuacji politycznej na Białorusi. Nie było sensu angażować się w niewygodne rozmowy o granicy z przedstawicielami rządu państwa, które mogło w ogóle nie zaistnieć na mapie Europy. Ważne było też zapewne antypolskie nastawienie nowego premiera BRL, a w tym czasie rząd łotewski wchodził w coraz lepsze stosunki z Warszawą. W takiej sytuacji za zupełnie nieprzeemyślane lub prowokacyjne działanie K. Jezawitawa należy uznać publikację „Mapy Białoruskiej Republiki Ludowej”¹¹⁸ (w wersji przeznaczonej na konferencję pokojową), na której sporne powiaty Iłukszta i Dźwinsk znalazły się po stronie Białorusi. Mapa ukazała się na łamach pierwszego numeru czasopisma „На чужыне” („Na Obcej Ziemi”), wydanego przez Białoruskie Towa-

¹¹³ Ліст [...] Кастуся Езавітова Надзвычайнай Місіі БНР у Бэрліне за 21.02.1920 [List [...] Kartusja Jezawitowa Nadzwyczajnej Misji BNR u Berlinie za 21.02.1920], [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 1891, s. 676–677.

¹¹⁴ Ліст Міністэрства Замежных Справаў Дацкага Каралеўства (Капенгаген) шэфу Вайскова Дыпламатычнай Місіі пры ўрадах Латвіі і Эстоніі Кастусю Езавітаву за 16.04.1920 [List Ministerstwa Zameżnych Sprawau Dackaha Karalieustwa (Kapenhagien) szefu Wajskowaj Dyplamatycznej Misii przy Uradach Łatwii i Estonii Kastusju Jezawitawu za 16.04.1920], [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 1989, s. 719–720.

¹¹⁵ Загад Міністэрства Нацыянальнай Абароны БНР за 24.02.1920 [Zahad Ministerstwa Nacyjanalnej Abarony BNR za 24.02.1920], [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 1895, s. 678.

¹¹⁶ Ё. ЈЕКАВСОНЫ, *Stosunki między Łotwą i Białoruską Republiką Ludową*, s. 58; *Rapart шэфу Вайскова-Дыпламатычнай Місіі БНР [...] К. Езавітава Старшыні Рады Міністраў БНР за 23.03.1920 [Rapart szefa Wajskowa-Dyplamatycznej Misii BNR [...] K. Jezawitawa Starszynie Rady Ministrau BNR za 23.03.1920]*, [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 1952, s. 705.

¹¹⁷ Ё. ЈЕКАВСОНЫ, *Stosunki między Łotwą i Białoruską Republiką Ludową*, s. 58.

¹¹⁸ Mapa nieznanego autora zatytułowana *Карта Беларускай Народнай Рэспублікі / Carte de la République Democratique Blanche-Ruthénienne* przygotowana została na konferencję pokojową pod koniec 1918 lub na początku 1919 r.

rzystwo Kulturalno-Oświatowe w Rydze w marcu 1920 r.¹¹⁹ Nakład sponzorowany był przez białoruski konsulat w Rydze, a więc przedstawione w nim pretensje terytorialne strona łotewska musiała traktować jako oficjalne stanowisko rządu BRL¹²⁰.

DZIAŁALNOŚĆ PREMIERA BRL WACŁAWA ŁASTOWSKIEGO W RYDZE

Po kilku miesiącach spędzonych w polskim areszcie 21 IV 1920 r. do Rygi przyjechał premier W. Łastowski. Został on ostrożnie zaakceptowany przez rząd Republiki Łotewskiej, który dyplomatycznie dostrzegł w nim kontynuację rządu A. Łuckiewicza¹²¹. Łastowski od razu przejął wiele spraw, którymi dotychczas zajmował się K. Jezawitaw. Polityczne działania Misji Wojskowo-Dyplomatycznej BRL zostały więc mocno ograniczone, bo nie było sensu ich dublować.

Jednym z pierwszych kroków premiera W. Łastowskiego było podjęcie próby nawiązania kontaktów z rządem Rosji Sowieckiej, by doprowadzić do uznania przez nią niezależności Białorusi oraz uzyskać potwierdzenie przebiegu białorusko-rosyjskiej granicy wedle „kryterium etnograficznego” (z zachodnimi powiatami guberni smoleńskiej i czernihowskiej, a na południu z Polesiem Wschodnim)¹²². Premierzy BRL bezskutecznie zabiegali o uznanie BRL ze strony Rosji Sowieckiej już od kwietnia 1918 r. Łastowski domagał się wyjaśnienia stanowiska sowieckiego rządu, bo obawiał się, że niekorzystne dla Białorusi decyzje zapadną podczas rozmów podejmowanych przez przedstawicieli Polski i Rosji Sowieckiej¹²³. Przewodniczącą Rady BRL P. Kreczewski

¹¹⁹ На чужыне [Na czużynie], 1920, № 1, s. 12, <http://digital.nlb.by/files/original/c79238e2b42b8b2ee81fd13027a7efe9.pdf> [dostęp z 20 IX 2020 r.].

¹²⁰ W 1922 r. ta sama mapa BRL stała się pretekstem do wszczęcia procesu sądowego przeciwko mniejszości białoruskiej na Łotwie, który zakończył się uniewinnieniem oskarżonych, ale przyczynił się do rozbitcia białoruskiego środowiska i emigracji wielu jego przedstawicieli do BSRs. Zob. Tomasz BŁASZCZAK, Iryna МАТІАШ, Dorota МІСНАЛУК, Iwan Kraskowski (1880–1955). *W służbie Białorusi i Ukrainy*, Białystok 2019, s. 176–185.

¹²¹ Ліст міністра замежных справаў Латвіі Зігфрыда Мэеровіца (Рыга) старшыні Рады Міністраў Вацлаву Ластоўскаму (Рыга) за 28.04.1920 [List ministra zameżnych sprawau Łatwii Zigfryda Meierowica (Ryha) starszyny Rady Ministrów Wacławu Łastouskamu (Ryha) za 28.04.1920], [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 2035, s. 733–734.

¹²² Нота Рады Народных Міністраў БНР за 25.04.1920 народнаму камісару міжнародных справаў РСФСР [...] [Nota Rady Narodnych Minsitrau BNR za 25.04.1920 narodnati kamisaru miżnarodnych sprawau RSFSR [...]], [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 2013 (dalej cyt. *Нота Рады Народных Міністраў БНР*), s. 725–726.

¹²³ Nota Rady BRL do Rady Ambasadorów z protestem przeciwko stanowisku Rządu RP przewidującemu niedopuszczenie przedstawicieli BRL do ryskich rokowań pokojowych, Kowno, 10 IV 1920, [in:] *Węzeł polsko-białoruski 1918–1921. Dokumenty i materiały*, opr. Wojciech МАТЕРСКИ, Уладзімір СНАРКОУСКИ, Warszawa 2018, nr 269, s. 434–435.

przeciwstawiał się temu, że przebiegały one bez udziału reprezentantów BRL¹²⁴. W dniu 25 IV 1920 r. W. Łastowski i K. Jezawitaw wystosowali wspólny list do Gieorgija Cziczerina, ludowego komisarza spraw zagranicznych Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej, domagając się wyjaśnienia stanowiska w sprawie Białorusi¹²⁵. Dzień później na adres Misji Wojskowo-Dyplomatycznej BRL w Rewlu przysłała wymijająca odpowiedź. Cziczerin, wychodząc z zasady samostanowienia narodów, ogólnie i niekonkretnie opowiadał się za uznaniem Białorusi. Zaslaniając się niepełną wiedzą na temat rozbitcia białoruskiego środowiska w czasie grudniowego zjazdu Rady BRL w Mińsku (o czym był poinformowany), domagał się jednak wyjaśnienia, jaki białoruski rząd reprezentuje aktualnie Misja Wojskowo-Dyplomatyczna BRL w Rydze i jaki ten rząd ma stosunek do „polskich władz okupacyjnych¹²⁶ i centralnych¹²⁷”. Odpowiedź G. Cziczerina (a być może i dalsza wymiana korespondencji, której nie znamy) usatysfakcjonowała W. Łastowskiego, chociaż zacytowany list należy traktować jako pewnego rodzaju rozpoznanie, czy jego rząd stoi w opozycji do Polski. W liście skierowanym do członków Białoruskiej Partii Socjalistów-Rewolucjonistów 17 V 1920 r. nowy premier rządu BRL z dumą zapewniał: „Nastąpił w naszym państwowym budownictwie bardzo ważny i odpowiedni moment: znajdujemy się w przededniu uznania naszej państwowości przez ententę i Rosję¹²⁸”. Te radosne zapowiedzi nie odpowiadały jednak realiom. Analiza potencjału, a przede wszystkim politycznych aspiracji rządu W. Łastowskiego została uznana za nieprzydatną dla rządu Rosji Sowieckiej (nawet gdy rząd też tworzyli antypolsko nastawieni białoruscy eserzy, liczący na wprowadzenie dyktatury proletariatu). Bolszewicy, zwalczający socjalistów-rewolucjonistów na rodzimym gruncie jako zbyt bliskich programowo, nie zamierzali tolerować białoruskich eserów dążących do nadania Białorusi większej samodzielności względem Rosji. Białoruskie aspiracje państwowe przejawiali jednak także białoruscy komuniści związani współpracą z Rosją Sowiecką. Trzy czynniki więc – chęć całkowitej rozprawy z rządem BRL, stanowisko białoruskich komunistów oraz konieczność wytrącenia z rąk

¹²⁴ *Nota Прэзыдыяму Рады Беларускай Народнай Рэспублікіза [...] за 10.04.1920 [...] Чычэрыну [Nota Prezydiumu Rady Białoruskiej Narodnej Respubliki [...] za 10.04.1920 [...] Czyczerynu]*, [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 1981, s. 716.

¹²⁵ *Nota Рады Народных Міністаў БНР*, s. 725–726.

¹²⁶ Chodzi zapewne o Zarząd Cywilny Ziemi Wschodnich.

¹²⁷ *Инфармацыя прадстаўніцтва „Цэнтрасаюзу” (РСФСР) у Эстоніі за 26.04.1920 [...] [Informacja przedstawicielstwa „Centrasajuzu” (RSFSR) w Estonii za 26.04.1920 [...]]*, [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 2020, s. 728–729.

¹²⁸ „Настаў у нашым дэргаўным будаўніцтве вельмі важны і адпаведны момэнт: мы знаходзімся на пераходні прызнаньня нашай дэргаўнасці Антантай і Расеяй”; *Ліст Вацлава Ластоўскага (Рыга) за 17.05.1920 [List Wacława Łastouskaha (Ryha) za 17.05.1920]*, [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 2116, s. 755–756.

Polski karty białoruskiej przed podjęciem ofensywy na Polskę – zdecydowały o tym, że 31 VII 1920 r. została powtórnie proklamowana BSR¹²⁹.

W kwietniu 1920 r. W. Łastowski bezskutecznie planował wykorzystanie ośrodka białoruskiego w Rydze do zorganizowania Białoruskiej Konferencji Krajowej Partii Socjalistycznych wszystkich nurtów, a więc socjalistów-rewolucjonistów, socjaldemokratów i socjalistów-federalistów. Zjazd ten miał m.in. pokazać siłę białoruskiego ruchu Rosji Sowieckiej i Polsce, a jednocześnie być przeciwwagą dla podobnej inicjatywy planowanej w Warszawie na marzec oraz dla planów propolsko nastawionego Wacława Iwanowskiego, który w kwietniu zamierzał zwołać II Kongres Białoruski w Mińsku¹³⁰. Oba te wydarzenia miały się odbywać we współpracy z Polską, której rząd prowadził podwójną politykę wobec Białorusinów. Z jednej strony usiłował zapewnić sobie ich przychylność w czasie kolejnego etapu wojny polsko-bolszewickiej, wspierając wszelkie antybolszewickie działania na terenach Białorusi centralnej i namawiając do aktywności na ziemiach wschodniej Białorusi zajętych przez Armię Czerwoną. Z drugiej jednak strony hamował działania polityczno-narodowe Białorusinów na Wileńszczyźnie i Grodzieńszczyźnie, czyli na tych terenach, które i endecy, i pilsudczycy widzieli w granicach Polski. Ta podwójna polityka prowadzona względem Białorusinów nie mogła podobać się żadnemu białoruskiemu politykowi. Jeśli nawet oczekiwali wsparcia ze strony Polski, to nie za cenę utraty ziem, na których ludność białoruska miała przewagę liczebną, a Wilno i Grodno były liczącymi się ośrodkami, w których rozwijała się białoruska kultura¹³¹.

W sytuacji, gdy premier sam zajmował się kontaktami z dyplomatami i politykami łotewskimi i estońskimi, a nawet samodzielnie starał się nadzoro-

¹²⁹ *Тэлеграма Міхася Маркевіча (Менск) за [?].08.1920 [Teliegramma Michasja Markiewiczza (Miensk) za [?].08.1920]*, [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 2311, s. 828.

¹³⁰ Chociaż protokół spotkania potwierdza obecność W. Łastowskiego, to nie mógł on w nim uczestniczyć, bo wizę na Łotwę uzyskał dopiero 19 kwietnia, a granicę litewsko-łotewską przekroczył dwa dni później. Zob. *Прадакол ініцыятыўнай групы на скліканьню Беларускай Дзяржаўнай Канфэрэнцыі ў Рызе за 18.04.1920 [Pratakoł inicjatywnaj grupy na sklikan'nju Bielaruskaj Dżarżaunaj Kanferencyi u Ryzie za 18.04.1920]*, [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 1996, s. 721–722, przyp. 1. Natomiast udział W. Łastowskiego w kolejnym zebraniu jest niemal pewny. Zob. *Прадакол (№ 1) Арганізацыйнага Бюро дзеля скліканьня Беларускай Дзяржаўнай Канфэрэнцыі ў Рызе за 25.04.1920 [Pratakoł (nr 1) Arhanizacyjnaha Bjuro dzielja sklikan'ja Bielaruskaj Dżarżaunaj Kanferencyi u Ryzie za 25.04.1920]*, [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 2017, s. 726–728.

¹³¹ *Ліст Аркадзя Смоліча (Менск) Антону Луцкевічу (Варшава) [List Arkadzja Smolicza (Miensk) Antonu Łuckiewiczzu (Warszawa)]*, [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 1917, s. 695–696. W tym samym liście A. Smolicz oceniał, że w przeciwieństwie do Mińszczyzny, gdzie polska administracja przychylnie patrzyła i wspierała rozwój białoruskiego ruchu narodowego, to w tym samym czasie białoruska aktywność była hamowana na obszarach „Białorusi zachodniej” (tj. na Grodzieńszczyźnie i Wileńszczyźnie), bo przewidywano, że tereny te zostaną włączone do Polski.

wać pracowników placówek w Rydze i Rewlu¹³², K. Jezawitawowi pozostawało niewiele pracy. W końcu lipca 1920 r. W. Łastowski mianował go przewodniczącym delegacji BRL do rządu Republiki Litewskiej. Jej zadaniem miało być doprowadzenie do uznania niezależności BRL ze strony Litwy i uzyskanie pożyczki na działalność rządu W. Łastowskiego¹³³. Zależało mu także na tym, aby Litwa nie blokowała udziału i kroków Białorusi na kolejnym spotkaniu państw bałtyckich¹³⁴. Geopolityczne znaczenie Białorusi przedstawił W. Łastowski w memorandum rządu BRL skierowanym do prezydium Konferencji Państw Bałtyckich w Rydze 29 VII 1920 r. oraz do MSZ Polski, Finlandii, Estonii, Łotwy i Litwy. Prosząc o włączenie w skład uczestników konferencji na równych prawach, dowodził, że: „Terytorium Białoruskiej Republiki Ludowej zasila większe rzeki Morza Bałtyckiego, związane z Prybałtyką [wybrzeżem bałtyckim – D.M.] szeregiem linii kolejowych, corocznie wytwarzając i eksportując miliony pudów zasobów surowców, ziarna, lasu [w znaczeniu drewna i produktów leśnych – D.M.], lnu, bezwarunkowo powinna wchodzić w skład pojęcia Bałtyki jako jeden z bardziej rozwiniętych jej członów. Mało tego, rzeki i drogi nie tylko łączą Białoruś z Bałtyką, ale oprócz tego i Białoruś jest wiążącym zwornikiem pomiędzy małymi republikami bałtyckimi i czarnomorsko-kaukaskimi, i zachodnimi młodymi republikami”¹³⁵.

¹³² Na przykład instruował J. Czarapuka i M. Markiewiczza co do ich pełnomocnictw, a także pouczał, że mają z nieufnością odnosić się do swoich niektórych kolegów. Zob. *Ліст Вацлава Ластоўскага (Рыга) Янку Чарануку за 7.05.1920* [*List Wacława Łastowskaha (Ryha) Janku Czarapuku za 7.05.1920*], [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 2079, s. 745–746.

¹³³ *Грамата Рады Народных Міністраў БНР за 29.07.1920 (вых. № 370) [...]* [*Hramata Rady Narodnych Ministrau BNR za 29.07.1920 (wych. nr 370) [...]*], [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 2297, s. 820; *Грамата Рады Народных Міністраў БНР за 29.07.1920 (вых. № 372) [...]* [*Hramata Rady Narodnych Ministrau BNR za 29.07.1920 (wych. nr 372) [...]*], [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 2299, s. 821; *Ліст Рады Народных Міністраў БНР (Рыга) міністру замежных справаў Літоўскай Рэспублікі (Коўна) за 29.07.1920 (вых. № 373) [...]* [*List Rady Narodnych Ministrau BNR (Ryha) ministru zamieźnych sprawau Litouskaj Respubliki (Kouna) za 29.07.1920 (wych. nr 373) [...]*], [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 2300, s. 821.

¹³⁴ *Ліст [...] К. Езавітава (Рыга) міністру замежных справаў Эстонскай Рэспублікі (Рэвэль) за 29.07.1920 [...]* [*List [...] K. Jezawitowa (Ryha) ministru zamieźnych sprawau Estonskaj Respubliki (Rewel) za 29.07.1920 [...]*], [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 2303, s. 823–824.

¹³⁵ „Тэрыторыя Беларускай Народнай Рэспублікі уліваючая буйнейшыя рэкі Балтыцкага мора, звязаная з Прыбалтыкай радам жалезнадарожных ліній, вытвараючая і экспартуючая мільёны пудоу штогодна сырыя, зерна, лесу безварункова павінна ухадыць у склад паняцця Балтыкі як адна з буйнейшых яе адзінака. Малагата рэкі і дарогі ня толькі звязываюць Беларусь з Балтыкай але побач з гэтым сама Беларусь яўляецц звязываючым звяном між Балтыцкімі і Чорнаморска Кауказкімі і заходнымі маладымі рэспублікамі”; *Мэморандум Ураду БНР за 29.07.1920 Прэзыдыому Канфэрэнцыі Балтыцкіх Дзяржаваў у Рызе [...]* [*Memorandum Uradu BNR za 29.07.1920 Prezydyjumi Kanferencyi Bałtyckich Dżarżawau i Ryzie [...]*], [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 2302, s. 822; *Мэморандум Ураду БНР за 01.08.1920 міністрам замежных справаў Польшчы, Фінляндыі, Эстоніі, Латвіі і Літвы*

Do misji K. Jezawitowa nie doszło, a rządy Litwy, Finlandii i Estonii zajęły tym razem niechętnie stanowisko względem przyłączenia Białorusi do udziału w konferencji państw bałtyckich w Bulduri koło Rygi¹³⁶. Znacznie też ochłodził się do kwestii białoruskiej stosunek rządu Łotwy. W sierpniu 1920 r. nie poparł on już starań delegacji BRL o wzięcie udziału w kolejnej Konferencji Państw Bałtyckich¹³⁷. O udział w obradach delegacji białoruskiej i ukraińskiej zabiegał jedynie Leon Wasilewski, przewodniczący polskiej delegacji, bliski współpracownik J. Piłsudskiego, co wiązało się z chęcią zapewnienia sobie przez obóz Naczelnika Państwa przychylności Białorusinów w sytuacji zaostrzenia konfliktu polsko-bolszewickiego. Po odwróceniu Armii Czerwonej spod Warszawy układ sił diametralnie się zmienił, a jego następstwem było wzmocnienie pozycji Polski w regionie. Rząd BRL (nastawiony w tym czasie jednocześnie antypolsko i antybolszewicko) nie był na razie potrzebny żadnej z układających się stron: ani Rosji Sowieckiej, ani Polsce. Dobitnie pokazywały to okoliczności zawarcia pokoju między Łotwą a rosyjskimi bolszewikami oraz rozpoczęte we wrześniu 1920 r. rozmowy preliminaryjne w Rydze między Polską a Rosją Sowiecką, do których nie dopuszczono nie tylko delegacji BRL, ale nawet białoruskich komunistów – przedstawicieli BSRS.

LIKWIDACJA MISJI WOJSKOWO-DYPLOMATYCZNEJ BRL W RYDZE

Zainteresowanie rządu łotewskiego wspieraniem Białorusinów znacznie osłabło, gdy po złożonym przez J. Piłsudskiego we wrześniu 1919 r. zapewnieniu, że Polska nie rości sobie żadnych pretensji do Łatgalii i Dyneburga, nastąpiło zbliżenie łotewsko-polskie. Jesienią 1920 r. zasadnicze zmiany nastąpiły także w polityce Litwy względem rządu W. Łastowskiego. Litwa, która długo dezawuowała działania białoruskich polityków, uznała rząd BRL dopiero w obliczu zagrożenia utraty Wileńszczyzny na rzecz Polski, po zajęciu Wilna 8 X 1920 r. przez gen. Lucjana Żeligowskiego i utworzeniu Litwy Środkowej¹³⁸. W końcu października 1920 r. odbyły się rozmowy w mieszanym składzie,

з просьбаю ўключыць дэлегацыю БНР у склад канфэрэнцыі [Memorandum Uradu BNR za 01.08.1920 ministram zamieżnych sprawau Polszczy, Finlandii, Estonii, Latwii i Litwy z pros'bau ukljuczyc' delegacyju BNR u sklad kanferenyi], [in:] АБНР, т. 1, ч. 1, № 2314, s. 829–830.

¹³⁶ Ё. ЁКАВСОЊС, *Stosunki między Łotwą i Białoruską Republiką Ludową*, s. 59.

¹³⁷ Ibid.

¹³⁸ *Праатакол першага [...] сходу Дэлегацыі БНР для перамоваў з Урадам Літоўскай Рэспублікі за 29.10.1920*, [in:] *Архівы Беларускай Народнай Рэспублікі*, т. 1, ч. 2, ред. Сяргей ШУПА, Вільня–Нью Ёрк–Менск–Прага 1998 (dalej cyt. АБНР, т. 1, ч. 2) [*Pratakoł pierszaha [...] schodu Deliehacyi BNR dlja pieramowau z Uradam Litouskaj Respubliki za 29.10.1920*, [in:] *Archiwy Bielaruskaj Narodnaj Respubliki*, t. 1, cz. 2, ред. Sjarhiej SZUPA, Wil'nja–N'ju Jork–Miensk–Praha 1998], № 2478, s. 944–946; *Дэкларацыя Дэлегацыі БНР для перамоваў з Урадам Літоўскай Рэспублікі за 30.10.1920* [*Deklaracyja Deliehacyi BNR dlja pieramowau z Uradam Litouskaj Respubliki za 30.10.1920*], [in:] АБНР, т. 1, ч. 2, № 2479, s. 946–947.

a 11 listopada zawarto porozumienie o współpracy. Była w nim mowa o tym, że w razie plebiscytu rząd BRL będzie nakłaniał białoruskich mieszkańców spornych terenów do oddawania głosu za ich przyłączeniem do Republiki Litewskiej, białoruskie formacje będą walczyć u boku litewskich w obronie Litwy. W zamian za to rząd litewski umożliwiał pobyt rządu BRL na terenie państwa litewskiego i obiecywał podejmowanie wspólnych działań na arenie międzynarodowej.

W dniu 20 X 1920 r. w Rydze odbyła się narada, na której białoruscy działacze kilku politycznych ugrupowań wyrazili swoje sympatie do rządu W. Łastowskiego¹³⁹. Premier miał więc podstawy do zapewnienia, że: „W tece rządowej znajdują się akty poparcia ze strony wszystkich białoruskich partii, organizacji politycznych i narodowych, zarówno istniejących do ostatniej sesji Rady, jak i powstałych w czasie ostatniego pobytu Rządu poza Białorusią. Związek z nimi, a także z szerokimi masami społeczeństwa podtrzymywany jest zarówno w formie legalnej, jak i nielegalnej. Za wyjątkiem Komunistycznej Partii Białorusi dotychczas ani jedna grupa społeczeństwa nie wyraziła braku zaufania wobec Rządu BRL. Na odwrót, nawet organizacje, które pojawiły się w czasie polskiej okupacji i przy wsparciu polskiego rządu, w celu zdobycia dla siebie sympatii, nieraz wyrażały swoje poparcie rządowi BRL i gotowość jego wsparcia. Formą walki Białoruskiego Rządu w obecnym czasie o swoją władzę są zbrojne powstania narodu, które nie mogą przekształcić się w zorganizowaną zbrojną walkę z powodu braku stałej bazy [tj. w związku z utratą terytorium – D.M.]”¹⁴⁰.

Oświadczenie to powstało w związku z podpisaniem umowy preliminacyjnej między Rosją Sowiecką a Rzeczpospolitą Polską, na mocy której nastąpił podział Białorusi pomiędzy dwie układające się strony. Przekreślała ona wszelkie nadzieje białoruskich polityków na uzyskanie własnej niezależności

¹³⁹ Ę. ЖЕКАВОНС, *Stosunki między Łotwą i Białoruską Republiką Ludową*, s. 60.

¹⁴⁰ „В портфель Правительства имѣются акты довѣрія со стороны всѣхъ Ёлорусскихъ партій, политическихъ и національныхъ организацийъ, ка[к] существовавшихъ до послѣдней сессіи Рады так и возникшихъ за время послѣдняго пребывания Правительства внѣ Ёлоруссіи. Связь с ними, а также с широкими массами населенія поддерживается имъ какъ формѣ легальной так и нелегальной. За исключеніемъ коммунистической Партіи Ёлоруссіи, ни одна группа населенія до сихъ пор не выразила Правительству Б.Н.Р. недовѣрія. Наоборот, даже организации, возникшіи под польской оккупаціей и при содѣйствіи польскаго правительства, ввидахъ привлеченія симпатій на свою сторону, выражали неоднократно свое довѣріе Правительству Б.Н.Р. и готовность поддержать его. Формой борьбы Белорусскаго Правительства в настоящее время за свою власть являются вооруженныя восстанія народа, немогущихъ вылиться в организованную вооруженную борьбу вслѣдствіе отсутствія постоянной базы”; *Даведка аб Урадзе БНР [Dawiedka ab Uradzie BNR]*, [in:] АБНР, т. 1, ч. 2, № 2476, s. 943.

państwowej. Decyzje te spotkały się z licznymi protestami białoruskiego rządu, jego dyplomatycznych przedstawicielstw, organizacji i partii¹⁴¹.

Polska, pokonując w 1920 r. Armię Czerwoną, obroniła nie tylko swoją niezależność, lecz także istnienie państw bałtyckich. Okazało się, że w regionie skutecznie może konkurować z Wielką Brytanią, która ostatecznie wycofała się ze swoich planów politycznych we wschodniej Europie. Słuszne więc okazały się przewidywania A. Łuckiewicza, który w Polsce, a nie w Wielkiej Brytanii, upatrywał głównego decydenta przyszłości Białorusi i Białorusinów. Jednak przenikliwością okazali się i ci białoruscy politycy, którzy ostrzegali przed zbyt dużym ufaniem polskim politykom, rozumiejąc, że wszelkie ich obietnice staną się nieaktualne z chwilą, gdy Polska wyjdzie z politycznych opresji.

W styczniu 1920 r. w wyniku operacji „Zima” WP szybko i skutecznie oswobodziło Dyneburg i Łatgalię od bolszewików. Na początku lipca 1920 r. zgodnie z umową polsko-łotewską z 11 IV 1919 r. o wycofaniu WP w Łatgalii opuściło ono sporną z Łotwą część powiatu iłłuksztańskiego, zamieszkanego także przez ludność białoruską¹⁴². Był to obszar, do którego aspirował nie tylko rząd BRL, lecz także rząd Litwy. Spór o ten teren został rozstrzygnięty przez międzynarodową komisję jako spór litewsko-łotewski i w marcu 1921 r. został przyznany Łotwie¹⁴³.

Wynik wojny polsko-bolszewickiej przyniósł zupełnie nowy rozkład sił politycznych także na polskiej scenie politycznej. W siłę wzrosli endecy niechętni idei federacyjnej J. Piłsudskiego i wspieraniu Białorusinów czy Ukraińców, gotowi natomiast do układów z Rosją Sowiecką i dzielenia zdobytego przez WP terytorium. Zdanie białoruskich polityków orientujących się na współpracę z Polską nie było brane pod uwagę. Tym bardziej nie liczone się z antypolsko nastawionym rządem BRL. Naciski czynione na rząd łotewski ze strony przedstawicielstwa Rosji Sowieckiej w Rydze czyniły niemożliwym dalsze prace tamtejszej Misji Wojskowo-Dyplomatycznej BRL¹⁴⁴. W końcu stycznia 1921 r., nie czekając więc nawet na ostateczne podpisanie traktatu pokojowego, K. Jezawitaw zgodnie z wytycznymi rozpoczął jej likwidację¹⁴⁵.

¹⁴¹ Rząd BRL wystosował kilka rezolucji i protestów z powodu podpisanej umowy preliminarnej. Zob. АБНР, т. 1, ч. 1, № 2455–2458, 2467, s. 918–923, 928–929.

¹⁴² Ēriks JĒKABSONS, *Skład narodowościowy mieszkańców 6 gmin powiatu iłłuksztańskiego w XIX–XX wieku jako główny powód sporu terytorialnego między Łotwą a Polską w okresie międzywojennym*, [in:] *Granice i pogranicza. Historia codzienności i doświadczeń*, t. 1, red. Marzena LIEDKE, Joanna SADOWSKA, Jan TRYNKOWSKI, Białystok 1999, s. 226.

¹⁴³ Ibid., s. 227.

¹⁴⁴ Ē. JĒKABSONS, *Stosunki między Łotwą i Białoruską Republiką Ludową*, s. 59–60.

¹⁴⁵ *Ліст Кастуся Jezawітава (Рыга) Вацлаву Ластоўскаму (Коўна) за 21.01.1921* [*List Kastusja Jezawitowa (Ryha) Wacławu Łastouskamu (Kouna) za 21.01.1921*], [in:] АБНР, т. 1, ч. 2, № 2609, s. 1018–1019.

Początkowo zamierzał opuścić Łotwę, jednak ostatecznie zdecydował o tym, że pozostanie na terenie tego państwa, w którego granicach znalazła się jego rodzina Łatgalia.

Wyjazd K. Jezawitawa z Rygi odbył się dyskretnie, bez rozgłosu, pod pretekstem udziału w kursach nauczycielskich organizowanych w dniach 20–21 III 1921 r.¹⁴⁶ Oficjalnie powrócił do zawodu nauczycielskiego, znajdując wkrótce etat w Białoruskim Gimnazjum w Dyneburgu, kierowanym przez wyrzuconego z Litwy Środkowej Iwana Kraskowskiego¹⁴⁷. Nieoficjalnie sympatyzował z rządem W. Łastowskiego, który ulokował się u boku rządu litewskiego w Kownie. Część zadań Misji Wojskowo-Dyplomatycznej BRL przejął Sekretariat ds. Białoruskich przy Przedstawicielstwie Dyplomatycznym Litwy w Rydze¹⁴⁸.

PODSUMOWANIE

Misja Wojskowo-Dyplomatyczna BRL w Rydze rozpoczęła swoją działalność w momencie, gdy rząd K. Ulmanisa dźwigał się z politycznego kryzysu. Białoruskim politykom wydawało się wówczas, że w rządzie Łotwy i w rządach innych państw bałtyckich uda się zdobyć sojuszników politycznych, a za ich pośrednictwem zainteresować Wielką Brytanię kwestią białoruską. Liczono także na wsparcie militarne. Cele te jednak nie zostały osiągnięte. Zdecydowała o tym zmiana układu sił na arenie rosyjskiej wojny domowej, wycofanie się Londynu z tego obszaru, wzmocnienie pozycji Polski w regionie oraz wewnętrzny kryzys polityczny w środowisku białoruskich polityków. Powstanie rządu W. Łastowskiego, nastawionego negatywnie do Polski, przypadło na okres, gdy następowało zbliżenie polsko-łotewskie. Obecność Misji Wojskowo-Dyplomatycznej BRL stawała się w Rydze niewygodna. Upadek rządu A. Łuckiewicza nastąpił w jednym z najbardziej kluczowych momentów w działalności Misji, gdy zarysował się plan stworzenia formacji wojskowych pod sztandarem BRL. Plany te jednak się nie powiodły. Za sukcesy w działalności Misji BRL można więc uznać tylko konsolidację środowiska białoruskiego na Łotwie oraz próby budowy sojuszu Białorusi z państwami bałtyckimi. Niezależnie od tego, jak bardzo skromne były to owoce działalności Misji Wojskowo-Dyplomatycznej BRL w Rydze, to należy zwrócić uwagę na to, że była ona jedną z najaktywniej działających w tym czasie placówek BRL.

¹⁴⁶ *Ліст Кастуся Езавітава (Дзвінск) Вацлаву Ластоўскаму (Коўна) за 23.03.1921* [*List Kastusja Jezawitowa (Dzwinsk) Waclawu Łastouskamu (Kouna) za 23.03. 1921*], [in:] АБНР, т. 1, ч. 2, № 2683, s. 1053–1054.

¹⁴⁷ T. BŁASZCZAK, I. MATIASH, D. MICHALUK, op.cit., s. 171–174.

¹⁴⁸ Tomasz BŁASZCZAK, *Białorusini w Republice Litewskiej 1918–1940*, Białystok 2017, s. 210.

BIBLIOGRAFIA

- Berezowski, Cezary. *Powstanie państwa polskiego w świetle prawa narodów*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 1934.
- Bleiere, Daīna, Ilgvars Butulis, Antoniīs Zunda, Aīvars Stranga and Inesis Feldmanis, eds. *Istoriia Latvii XX viek*. Rīga: Jumava, 2005.
- Błaszczak, Tomasz, Iryna Matiash and Dorota Michaluk. *Iwan Kraskowski (1880–1955). W służbie Białorusi i Ukrainy*. Białystok: Białoruskie Towarzystwo Historyczne, Polskie Towarzystwo Historyczne, 2019.
- Błaszczak, Tomasz. *Białorusini w Republice Litewskiej 1918–1940*. Białystok: Białoruskie Towarzystwo Historyczne, 2017.
- Dynia, Elżbieta. *Uznanie rządu w prawie międzynarodowym*. Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, 1997.
- Ezavitaī, Kastus'. "Belaruskaia Vaīskovaia Tsentralnaia Rada, part 1." *Kryvich* (1924) issue 1: 37–45.
- Ezavitaī, Kastus'. "Belaruskaia Vaīskovaia Tsentralnaia Rada, part 2." *Kryvich* (1925) issue 1: 80–93.
- Ezovitov, Kastus'. "Vospominaniia." *Nioman* 1 (1993): 132–162.
- Hryckiewicz, Anatol. "General Stanisław Bułak-Bałachowicz jako wojskowy dowódca i działacz polityczny (lata 1918–1920)." In *Europa Orientalis. Polska i jej wschodni sąsiedzi od średniowiecza po współczesność*, edited by Zbigniew Karpus, Tomasz Kempa and Dorota Michaluk, 437–446. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1996.
- Iurkievič, Iuras'. "Stvarenne i dzeīnasc' Asobnaha atrada BNR u Baltui." In *Balakhoucy. Svedčanni. Dakumenty. Dasledavanni*, 25–158. Smalensk: Inbelkul't, 2014.
- Jēkabsons, Ēriks and Klāvs Zariņš, eds. *Latvijas Neatkarības karš 1918.–1919. gadā: Lielbritānijas kara flotes ziņojumi*. Rīga: Latvijas Universitātes akadēmiskais apgāds, 2019.
- Jēkabsons, Ēriks. "Łotysze w oddziale Bułak-Bałachowicza w latach 1918–1919 i pobyt oddziałów na Łotwie w latach 1919–1920." *Białoruskie Zeszyty Historyczne* 35 (2011): 158–172.
- Jēkabsons, Ēriks. "Skład narodowościowy mieszkańców 6 gmin powiatu iłkukszańskiego w XIX–XX wieku jako główny powód sporu terytorialnego między Łotwą a Polską w okresie międzywojennym." In *Granice i pogranicza. Historia codzienności i doświadczeń*, vol. 1, edited by Marzena Liedke, Joanna Sadowska and Jan Trynkowski, 225–233. Białystok: Instytut Historii Uniwersytetu w Białymstoku, Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana, 1999.
- Jēkabsons, Ēriks. "Stosunki między Łotwą i Białoruską Republiką Ludową w latach 1919–1921." *Białoruskie Zeszyty Historyczne* 7 (1997): 49–62.
- Laz'ko, Ryhar, ed. "Listy Antona Luckieviča z času Paryżskai mirnai kanferencyi." *Arche-Pačatak* 10 (2006): 54–81.
- Lebiedzieva, Valiancina. *Pucivavinami zmahannia i pakutaī*. Minsk: Tekhnalohiia, 2004.
- Lewandowski, Jan. *Estonia*. Warszawa: Wydawnictwo Trio, 2001.
- Luckievič, Anton. *Barac'ba za vyzvalen'nie*. Viļnia: Instytut bielarusistiki, Belastok: Belaruskae histaryčnae tavarystva, 2009.

- Luckievič, Anton. *Da historyi belaruskaha rukhu*. Edited by Anatol' Sidarevič. Minsk: Belaruskii knižabzbor, 2003.
- Łatyszonek, Oleg. *Białoruskie formacje wojskowe 1917–1923*. Białystok: Białoruskie Towarzystwo Historyczne, 1996.
- Łatyszonek, Oleg. "Spod czerwonej gwiazdy pod biały krzyż." *Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska* 6 (1992): 41–49.
- Materski, Wojciech and Uladzimir Snapkoŭski, eds. *Węzeł polsko-białoruski 1918–1921. Dokumenty i materiały*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, 2018.
- Michaluk, Dorota. *Białoruska Republika Ludowa 1918–1920. U podstaw białoruskiej państwowości*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2010.
- Michaluk, Dorota. "Latvii-soiuznik Belorusskoj Narodnoj Respubliki (1918–1920)." *Vėsture: Avoti un Cilvėki* 15 (2012): 253–260.
- Michaluk, Dorota. "Od granicy językowej do państwowej – mapy narodowościowe Białorusi z XIX i początku XX wieku." In *Belarus' i susiedzi: Histaryčnyia ślakh i ŭzaemadzieianni i ŭzaemaŭplyvy*, edited by Ryhor Laz'ko, Valentin Mikhiedz'ka and Mikalai Miazha, 66–74. Homiel: Homieŭski dziazhaŭny ŭniversitet imia Franciska Skaryny, 2006.
- Michaluk, Dorota. "Ruch białoruski w świetle dokumentów brytyjskiego Foreign Office z lat 1918–1919 ze zbiorów Białoruskiej Biblioteki im. Franciszka Skoryny w Londynie." *Białoruskie Zeszyty Historyczne* 28 (2007): 35–53.
- Mikhniuk, Uladzimir and Iakaŭ Paul'au, eds. "Aŭtabiahrafa Kanstantyna Barysavicha Ezavitava." *Polatsak* (1992) issue 5: 16–23.
- Nowak-Kiełbikowa, Maria. "Polityka Wielkiej Brytanii wobec Europy Środkowo-Wschodniej w latach 1918–1921." *Studia z Dziejów ZSRR i Europy Środkowej* 6 (1970): 89–126.
- Paluszyński, Tomasz. "Stanisław Bułak-Bałachowicz w estońskiej wojnie narodowo-wyzwoleńczej w latach 1918–1919." *Poznańskie Zeszyty Humanistyczne* 6 (2006): 81–99.
- Paluszyński, Tomasz. *Walka o niepodległość Łotwy 1914–1921*. Warszawa: Dom Wydawniczy Bellona, 1999.
- Shupa, Siarhei, ed. *Arkhivy Belaruskai Narodnai Respubliki*, vol. 1/1–2. Vilnia, Niu Jork, Minsk, Praha: Belaruskii instytut nauki i mastatstva, Tavarystva belaruskaha piśmenstva, 1998.